

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

ANKA ARMIČ

REPREZENTACIJA DRUŽINE V SLOVENSKIH
STARŠEVSKIH REVIJAH

Magistrska naloga

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

ANKA ARMIČ

REPREZENTACIJA DRUŽINE V SLOVENSKIH
STARŠEVSKIH REVIJAH

Magistrska naloga

Mentorica: red. prof. dr. Alenka Švab

Ljubljana, 2016

REPREZENTACIJA DRUŽINE V SLOVENSKIH STARŠEVSKIH REVIJAH

Družina je ena od pomembnih družbenih institucij in jo je kot tako še posebej težko definirati tako, da bi zajemala kar se da širok spekter ljudi. V pozni moderni se, kot normativna oblika družinskega življenja izpostavlja nuklearna družina, to sestavljata dve odrasli oseb in njuni otroci. Način, kako o določenem fenomenu govorimo in ga opisujemo je še kako pomemben, saj skozi reprezentacije v jeziku konstruiramo njegovo družbeno realnost. Raba jezika nikoli ni nevtralna in je vselej kulturno in zgodovinsko pogojena. Reprezentacije družine, kot zgolj nuklearne družine je problematična saj predpostavlja, med drugim heteroseksualnost partnerjev, biološko starševstvo ter tradicionalno patriarhalno delitev spolnih vlog. Takšna reprezentacija družine se ohranja in širi tudi prek medijev, opisi pripomorejo k njeni naturalizaciji in prikazujejo to družinsko oblik kot edino zdravorazumsko in naravno. V magistrskem delu zato raziskujem vpliv reprezentacije družine v slovenskih starševskih revijah. Za raziskovalno metodo sem uporabila kritično diskurzivno analizo, s pomočjo katere sem analizirala reviji *Mama* ter *Moj malček*. Analiza je potrdila zastavljeni raziskovalni vprašanji. Naloga poizkuša izpostaviti problematičnost reprezentacije določene oblike družinskega življenja kot edine naravne ter posledično krepitve obstoječih družbenih vzorcev preko ideologije nuklearne družine

KLJUČNE BESEDE: reprezentacija, kritična diskurzivna analiza, družina, pozna moderna

THE REPRESENTATION OF FAMILY IN SLOVENIAN PARENTING MAGAZINES

The family is one of the most important social institutions and is, as such; particularly difficult to define in a way that covers the widest possible range of individuals. Late modernity presents the nuclear family, which consists of two adults and their children, as the social norm. The way we describe and talk about a particular phenomenon is especially important, because social reality is constructed through representations in the language. Representations of the family only as a nuclear family is problematic as it assumes, among other things, heterosexual partners, biological parenthood and traditional patriarchal division of gender roles. Such representation of the family is maintained and reproduced through the media; it contributes to its naturalization and presents this family form as the only natural and common sense one. This Master's thesis therefore examines the influence of family representation in Slovenian parenting magazines. The research method used is Critical discourse analysis, with which I analysed the magazines *Mama* and *Moj malček*. The analysis confirmed the research questions. The thesis aims to highlight the problem with representations of one form of family life as the only natural one and, consequently, the strengthening of existing social patterns through the ideology of the nuclear family

KEYWORDS: representation, critical discourse analysis, family, late modernity

IZJAVA O AVTORSTVU

Kazalo

UVOD.....	6
1. DRUŽINA	8
1.1 Definicije in tipologije družin	8
2.ZNAČILNOSTI POZNE MODERNE	12
2.1 Spremembe življenjskih potekov	14
3.DRUŽINSKE SPREMEMBE V POZNI MODERNI.....	17
3.1 Spremembe in demografska statistika	18
3.2 Pluralizacija družinskih potekov	20
3.3 Strukturne spremembe družin	21
3.3.1 Materinstvo.....	22
3.3.2 Očetovstvo.....	23
3.3.3 Otroštvo	24
4.JEZIK IN REPREZENTACIJA	26
4.1 Saussure in semiotika.....	28
4.2 Naravnost in univerzalnost pomena.....	30
4.3 Michel Foucault in diskurz	31
5.KRITIČNA ANALIZA DISKURZA	33
5.1 Teorija diskurza	35
5.2 Ideologija in diskurz	35
5.3 Medijska reprezentacija in vloga "drugega"	37
5.4 Analiza diskurzivnega dogodka	39
5.4.1 Tekstualna analiza	40
5.4.2 Diskurzivne prakse	41
5.4.3 Družbene prakse	43
5.4.4 Dimenzije diskurzivne analize	44
6. KRITIČNA ANALIZA DISKURZA O DRUŽINI V SLOVENSKIH STARŠEVSKIH REVIJAH	46
6.2 Raziskovalna vprašanja	46
6.3 Vzorčenje	47
6.3 Vzorec	47
6.3.1 Starševske revije	48
6.4. Analiza	50
6.4.1. Metodologija	50
6.4.2. Rezultati	51
7. DISKUSIJA	60
SKLEP	64
LITERATURA	65
Priloge.....	68

UVOD

Magistrsko delo raziskuje presečišče med družino kot jo prikazujejo medijske vsebine v slovenskih starševskih revijah ter družino, ki jo prikazuje teorija ter beleži statistika. Predstavljene spremembe družinskega življenja v pozni moderni, kažejo sliko družinskega življenja, ki ga ni mogoče definirati zgolj enoznačno. Družinsko življenje, predstavljeno v novičarskem diskurzu starševskih revij pa kaže precej bolj homogeno sliko, kar je predstavljeno tudi skozi analizo besedil.

Magistrsko delo je sestavljeno iz treh vsebinskih sklopov, ki jih na koncu zaključim z diskusijo. Prvi del naloge je namenjen predstavitvi teorije družine. Tu se nanašam predvsem na koncept moderne družine in družinskega življenja ter spreminjanju le teh v pozni moderni. Predstavim pluralizacijo družinskih oblik ter spremembe, kot so novo očetovstvo in materinstvo. Rener (Rener in drugi 2006) poudarja pomembnost definicije družine, saj ta deluje normativno in preskriptivno. Za namene naloge uporabljam definicijo Združenih narodov za Evropo. V poglavju pa so navedeni tudi podatki Statističnega urada Republike Slovenije, ki prav tako uporablja to definicijo. Na kratko je opisan tudi širši družbeni kontekst pozne moderne in njene značilnosti.

V drugem delu opišem teoretično izhodišče ter analitično metodo uporabljeno v empiričnem delu. Predstavim ključne značilnosti diskurzivnih teorij izhajajoč iz Sussuarejeve semiotike ter dela kasnejših avtorjev, predvsem Foucaulta in Barthesa, ki izpostavljajo pomembnost rabe jezika in reprezentacije pri oblikovanju družbene realnosti. Ker je v modernih družbah velik del življenja posredovan medijsko, se del analiz diskurza osredotoča prav na novinarska dela. Pri moji nalogi sem s tem namenom, kot raziskovalno metodo uporabila Faircloughjevo Kritično diskurzivno analizo (KDA). Fairclough (2010) razume KDA kot teorijo in tudi kot metodo. Metoda vsebuje elemente klasične tekstualne analize, vendar je njena glavna značilnost, kritičnost do uporabljene diskurzivne prakse, kar omogoča prenos analize teksta na širši družbeni kontekst.

V tretjem – empiričnem delu skozi Faircloughjevo metodo kritične diskurzivne analize preizkušam relevantnost zastavljenih hipotez in iz njih izhajajočih raziskovalnih vprašanj. Pri analizi je uporabljenih naključno izbranih 12 izvodov revije Mama ter 12 izvodov revije Moj malček. Članke, predstavljene v revijah, bom analizirala na ravni teksta in diskurzivne prakse ter izsledke umestila v širši družbeni kontekst. Izpostavljam predvsem problematičnost nenehnega pojavljanja določenih diskurzov (heteronormativnost, biološko starševstvo), saj ti reprezentirajo in reproducirajo zgolj eno (nuklearno) obliko družinskega življenja. Predstavitev del s področja sociologije družine ter relevantnih statističnih podatkov pa pokaže, da v pozni moderni najdemo številne družinske oblike, ki jih zaznamujejo predvsem spremembe družinskega življenja.

Glavni namen in ideja magistrskega dela je skozi analizo starševski revij prikazati moderno nuklearno družino, kot večinski diskurz skozi katerega se reprezentira družina. Medijska reprezentacija družine tako favorizira nuklearno družino, kot družbeno najbolj zaželeno in primerno. Takšen diskurz predpostavlja ideologijo heteroseksualnosti in biološkega starševstva pa tudi tradicionalno delitev vlog ter le to pogojuje kot družbeno normo družinskega življenja.

V nalogi raziskujem ali se ostale oblike družinskega življenja (enostarševske, reorganizirane družine ipd.) pojavljajo redko oz. v zgolj za njih namenjenih člankih in ne kot splošni tip družine. Podobno je tudi z vlogami mame in očeta saj se v tekstu izkaže za ključno publiko prav ženska (mama), kot primarni skrbnik otroka.

Skozi celotno nalogo kot splošno obliko samostalnikov uporabljam moški slovnični spol npr. avtor, posameznik ipd..

1. DRUŽINA

Družino lahko zelo v splošnem razumemo, kot osnovni gradnik družbe, ki je temelj za vse nadaljnje družbene institucije. V njej se družba reproducira, tako na biološki ravni z novimi člani, kot ideološko skozi proces socializacije. Althusser (2000) družino ravno zaradi njenega močnega vpliva na posameznika označi za ideološki aparat države (IAD). Trdi, da je za ohranjanje oblasti ključnega pomena ne represivni, temveč ideološki nadzor države, ki nastopa le v zasebni sferi.

"Družina je osnovna institucija zasebnega življenja, kjer se oblikuje večina za ljudi pomembnih socialnih odnosov. Od vseh socialnih skupin, v katerih živimo, se družina loči po tem, da nas tako v vsem našem življenju, kot vsakodnevno stalno poziva k temu, da se na vse načine odzivamo nanjo in na potrebe njenih članov" (Ule 1993: 171).

Lešnik (1995: 11) družino opredeli kot, "skupino ljudi, ki je na zakonit način povezana v sistem ženitnih in sorodstvenih vezi in na urejen način opravlja določeno (skupno) delo. Temu delu na najsplošnejši ravni rečemo biološka in družbena reprodukcija: rojevanje in vzgoja otrok."

Nedvomno je družina in družinsko okolje eden od najmočnejših vplivov na posameznikov razvoj. Kompleksne odnose, ki nastajajo med posamezniki znotraj družine je težko opredeliti, podobno težko je torej začrtati jasno definicijo kaj družina je in kdo vanjo spada. V nadaljevanju bom tako predstavila različne (predvsem statistične) definicije družin v empiričnem delu pa bom za namene naloge uporabila definicijo družine po OZN.

1.1 Definicije in tipologije družin

Rener poudarja pomembnost definicije družine, saj le ta "vzbuja predstavo o družini, nastopa kot uveljavljanje zelene družinske formacije.

"Definicija deluje preskriptivno, prestavlja neke vrste družben napotek in diagnozo, ki vpliva in je hkrati odraz moralno ideoloških predstav in socialno političnega delovanja. Kar je v določeni družbi večinsko sprejeto kot moralno in torej normativno, je nagrajeno tudi s socialno političnimi ukrepi in narobe" (Rener in drugi 2006: 14).

Sprašuje se, ali ne bi bilo torej bolje v definicijo vključiti vse oblike družinskega življenja, ki jih posamezniki sami razumejo kot take, torej tudi družine brez otrok, istospolne družine, razširjene družine ipd.. Vendar je za raziskovanje vseeno potrebno jasno definirati kaj raziskujemo in o čem govorimo, zato je jasna definicija nujno potrebna. Rener (Rener in drugi 2006) opredeli, da mora biti ta oblikovana tako, da bo hkrati distinktivna, inkluzivna ter operativna. Problematično pri pojmu družine je to, da si različne stroke le to razlagajo različno, tu izpostavi definicijo, ki jo v statistične namene uporablja tudi Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo (UNECE):

"Družino definiramo v ožjem smislu kot jedrno družino, dveh ali več oseb, ki živijo v istem gospodinjstvu in so med seboj povezane z zakonsko zvezo, kohabitacijo, registracijo isto spolnih partnerskih zvez ali s starševskim razmerjem. Tako med družine uvrščamo tudi pare brez otrok, pare z enim ali več otroki ali enostarševske družine z enimi ali več otroki." (UNECE 2011)

Podobno definicijo družine za vodenje statističnih raziskav in evidenc uporablja tudi Statistični urad Republike Slovenije (SURS), ki družino definira sledeče;

"Družina je sestavljena iz ene generacije (mož – žena, zunajzakonska partnerja) ali iz dveh zaporednih generacij (starši – otroci). Družina je opredeljena kot življenjska skupnost najmanj dveh oseb v okviru zasebnega gospodinjstva."

To je lahko:

- življenjska skupnost staršev (obeh ali enega) in otrok, ki živijo z njima oziroma z enim od staršev. Starost otrok ni omejena, vendar pa ti nimajo svoje družine oziroma ne živijo v zunajzakonski skupnosti;

- življenjska skupnost moškega in ženske, ki sta sklenila zakonsko zvezo;
- življenjska skupnost partnerjev, ki živita v zunajzakonski skupnosti.

(SURS: 2013)

Zgoraj omenjeni definiciji dajeta izhodišče za oblikovanje tipologij družin pri čimer Rener za Slovenski prostor, kot smiselni izpostavi *jedrne družine* (dvostarševske, enostarševske in reorganizirane) ter *razširjene družine* (klasične razširjene in razpršene razširjene) (Rener in drugi 2006: 17)

Omenjene definicije pa vendar ne zajemajo celotne družbene realnosti družinskega življenja. Švab (2001: 44-45) opozarja, da je potrebno razlikovanje med pojmom družina in družinsko življenje. Prvi implicira zgolj eno dimenzionalno pojmovanje družine kot institucije v pomenih statičnosti in strukturnosti, ki pa zajema zgolj en vidik družinskega življenja. Termin družinskega življenja implicira večjo družbeno kompleksnost, predvsem spremenljivost in dinamičnost. Družina ni le socialna institucija temveč tudi splet odnosov. Kljub številni spremembam je še vedno nosilka dveh osrednjih družbenih funkcij: socializacije otrok ter stabilizacije odraslih.

Ule (1993) problematizira dvojno naravo družine, ki je po eni strani primarna skupina, katere člani so sorodstveno, emocionalno in solidarnostno povezani. V njej nastopajo primarno kot člani in sekundarno kot nosilci določenih socialnih vlog (starš, otrok, partner ipd.). Družina pa v javni sferi deluje kot družbena institucija in je tako podvržena določenim formalnim in neformalnim družbenim normam, ter pričakovanje o vedenju in življenju družinskih članov. Problematika družine je tako usklajevanje intimne potrebe njenih članov v primarni skupini ter družbeno vzpostavljene norme in pričakovanja glede družine kot socialne institucije. Ule (1993: 186) za osnovni pogoj družinskega življenja opredeli povezanost in avtonomijo družinskih članov, skupna naloga družine pa je, da daje obema procesoma neko stvarno podobo. Pri temu opazimo naslednje temeljne procese:

- konstitucija in vzdrževanje ravnotežja med individualizacijo in avtonomijo posameznika v družini s soodvisnostjo z drugimi člani družine

- vzpostavljanje sistem kolektivno validiranih predstav o sebi in drugih družinskih članih
- razvijanje določenih interakcijskih vzorcev o centralnih družinskih dogodkih in temah
- utrjevanje in obmejevanje družinskega življenjskega sveta
- soočenje s pomembnimi socialnimi problemi življenj družine, kot npr. definicija spolnih in generacijskih vlog v družini

2. ZNAČILNOSTI POZNE MODERNE

S spremembami, ki so neizogiben del vsakega zgodovinskega obdobja, se srečuje tudi družina ter oblike družinskega življenja. V magistrskem delu se osredotočam na družine in družinsko življenje kot ga poznamo danes v pozni moderni. Pozna moderna je specifično družbeno zgodovinsko obdobje, ki s svojimi značilnostmi vpliva na vse aspekte družbenega življenja, za razumevanje družinskih sprememb je tako potreben tudi kratek oris ključnih značilnosti zgodovinskega okolja.

Postmoderno oblikuje pluralnost perspektiv, za razliko od moderne, bolj enotne perspektive (npr. življenjskih, kariernih potekov). Obdobje je zaznamovano s konstantnim spreminjanjem, podiranjem klasičnih poznanih družbenih meja ter nastankom nove družbe (Macionis 2007: 81).

Giddens (2004) kot ključno značilnost postmoderne, označuje izginjanje "velikih zgodb", ki posamezniku predpisujejo jasno določeno preteklost ter omogočajo predvidevanje prihodnosti. Družba se skozi zgodovino ves čas spreminja, vendar so spremembe v zadnjih stoletjih tako dramatične in vseobsegajoče, ter hkrati tako hitre, da ne dopuščajo časa za tranzicijo in interpretacijo. Giddens trdi, da se spremembe v pozni moderni, od sprememb v drugih dobah ločijo v treh točkah: hitrost in obseg sprememb ter narava modernih institucij. Spremembe v pozni moderni dobi se odvijajo hitreje kot v preteklosti, če tudi so spremembe ves čas pogoste; najboljši primer je napredek tehnologije v zadnjem stoletju. Prav tako je specifičen obseg sprememb, saj kot posledica globalne povezanosti spremembe doletijo ves planet. Nekaterih modernih institucij, pravi Giddens ni moč najti v drugih obdobjih npr. nacionalne države (Giddens 2006: 6).

Pozna moderna prinaša številne pozitivne družbene spremembe (npr. razredna mobilnost, relativna blaginja in boljši življenjski standard), hkrati pa posameznika postavlja v izredno negotov položaj. Pluralnost izbir ter prekinitvev "velikih zgodb", ki bi posameznika vodile skozi življenje, predstavljata velik pritisk na pomembnost izbire ter podajata možnost za

tveganje, saj pri vsaki odločitvi nečesa (kar bi lahko) ne izberemo. Proces izbire imenuje *refleksivna modernost*, saj se posameznik ves čas prilagaja na spremembe in sprejema odločitve, s tem pa neprestano oblikujejo in preoblikujejo svoje življenje (Jones 2003: 176). Giddens (1991) trdi, da to karakteristiko posmodernosti posameznik prenese tudi v "notranje" življenje in jo uporablja tudi za oblikovanje lastne identitete (sebstva), tako ta postane *refleksivni projekt*.

Beck, ki za to obdobje raje uporabi termin "nova-moderna", meni da mora posameznik zaradi obilja izbire in negotove prihodnosti, načrtovati dolgoročno in se ves čas prilagajati spremembam, mora se organizirati in improvizirati. Potrebuje tudi iniciativnost, fleksibilnost in odpornost ob razočaranju (Beck in Beck Gernsheim 1996). Takšno družbo poimenuje "*družba tveganja*", saj se posameznik ne more popolnoma zanesti na nobeno družbeno instanco (npr. znanost, tehnologija, eksperti) temveč postane upravljanje s tveganji izključno osebna stvar (Jones 2003: 176-180). Moderno življenje vodi k vse večji individualizaciji, ter spreminjanju družbenih kategorij kot so razred in socialni status, spolne vloge, družina, sosedstvo, ipd.

Številni avtorji poudarjajo tranzitno naravo resnic in gotovosti v pozni moderni, resnice se spreminjajo s trendi in predstavljajo zgolj sliko ne pa toliko vsebine. Pomembno vlogo pri tem igrajo moderni mediji, ki v globalni kulturi omogočajo prenos informacij hkrati po vsem svetu (Jones 2003). Takšno dojemanje konstruiranja znanja (vedenja) smo omenjali že pri konstruktivistični šoli reprezentacije, ki jo bom uporabila v empiričnem delu te naloge. Giddens (1991: 133-134) povzame, da stalne, hitre in velike spremembe, ki so značilne za moderno družbo, pomenijo, da tako na ravni vsakodnevnih praks, kot širših filozofskih interpretacij, ničesar več ne moremo jemati za samoumevno. Kar danes spada pod sprejemljivo/primerno/priporočeno vedenje, je že jutri, v luči novih spoznanj in pogojev, lahko povsem nasprotno.

2.1 Spremembe življenjskih potekov

Življenjski potek razumemo kot skupek dogodkov, ki segajo od rojstva do smrti posameznika. Pri socioloških študijah življenjskih potekov povezujemo tri časovne dimenzije; biografski čas, socialni čas ter zgodovinski čas. "Najpomembnejši je biografski čas oz. življenjska pot posameznika, ki jo zaznamujejo družbeno pogojeni in osebno pomenljivi kažipoti" (Ule 1993: 161-162). Življenjski potek tako lahko opišemo, kot zaporedje statusnih prehodov, ki predstavljajo okvir za nadaljnji potek življenja.

Naraščanje negotovosti v moderni družbi kot posledica stalnih in hitrih sprememb, ki so značilne za obdobje zadnjih desetletij prinašajo nove ovire pri konstruiranju identitete posameznika. Ule (2000) zato pri opisovanju oblikovanja identitete med mladimi opozarja na stalni proces oblikovanja sebe. Proces prestrukturiranja in dinamiziranja življenjskih stilov označuje s terminom individualizacija, s tem označuje celoto družbenih izkušenj in razvojnih usmeritev, ki jih označuje zlasti proces razpuščanja vnaprej danih življenjskih oblik, npr. rahljanje razredov, spolnih vlog, družine itn. ter rušenje dotedanjih "normalnih" in zaukazanih biografij.

Posameznik mora nekaj "storiti sam", mora se potruditi za to, da pride do družbenega položaja, ki pa je bil v preteklosti večinoma določen že s rojstvom v določeno družbeno okolje (družina, razred, spol ipd.). Človek vse bolj postaja izbira svojih možnosti.

Beck (2009) individualizacijo vidi kot paradoksalno prisilo, saj ravno skozi proces individualizacije posameznik pristaja na uveljavljen družbeni red. Individualni položaj je odvisen od institucij, ki so same odvisne od trga, prava, izobrazbe ipd. in pomeni ravno institucionalizacijo posameznika. Biografija posameznika vseeno ostaja odprta, odvisna od odločitev, kar ni zgolj možnost, temveč tudi nuja, saj biografije postanejo "samorefleksivno" sebstveno delo. "V individualizirani družbi se mora pod grožnjo permanentne zapostavljenosti vsak posameznik naučiti, da samega sebe dojema kot središče delovanja, kot načrtovalni biro svojega lastnega življenja, svoje sposobnosti, usmeritve, partnerstva itd." (Beck 2009: 201).

Posledica tako dinamičnega okolja pri ustvarjanju posameznikove biografije, je vsekakor pluralizacija in diverzifikacija življenjskih potekov. Ule navaja: "življenjski potek je glavna institucija socializacije, in to zato, ker določa normativni okvir, ki ureja življenjski cikel posameznika, ker daje smernice tako za individualni biografski potek, kakor za socialno uvrščanje posameznikov in posameznic" (Ule in Kuhar 2003: 10). Življenjski potek je viden predvsem skozi zaporedje statusnih prehodov (npr. iz šolanja v zaposlitev, iz izvorne družine v družino prokreacije). V zadnjih desetletjih se tako tudi tu kažejo spremembe, prehodi se vse bolj odmikajo od tradicionalnih normativnih pričakovanj, vse bolj so pluralistični ter nepredvidljivi. Ule (2014) trdi, da so bili v klasični moderni, življenjski poteki standardizirani in ritualizirani, v pozni moderni takšnih "varoval" ni, posameznik mora preko refleksivnega dela ves čas oblikovati lastno biografijo. Individualizacija življenjskega poteka tako zahteva večjo pripravljenost za sprejemanje tveganih odločitev v vsakdanjem življenju ter sposobnost ljudi, da poskrbijo "sami zase".

Izbira življenjskih usmeritev in stilov posameznika vsakodnevno postavljajo pred manjše ali večje odločitve, ki prinašajo s seboj tudi tveganja. Individualizacija poteka v razmerah, ki vse bolj onemogočajo trajnostno vodenje življenja. Res je posameznik bolj osvobojen tradicionalnih vezi družine, socialnega statusa, religije ipd., vendar je pod drugi strani vedno bolj izpostavljen omejitvam na trgu dela, potrošniškem trgu, medijem, ipd. Na eni strani doživljamo veliko izboljšanje življenjskega standarda, zviševanje življenjske dobe, izobrazbene ravni, informiranje itn., po drugi strani pa smo vseskozi v nevarnosti brezposelnosti, pod ali prezaposlenosti, imamo pomanjkanje časa ipd.. "V teh zelo kompleksnih razmerah se pričakuje in zahteva, da imamo sodobni ljudje velike zmožnosti za načrtovanje in usmerjanje svojega sedanjega in prihodnjega življenja" (Ule in Kuhar 2003: 26).

Giddens (1991) oblikovanje sebstva razume kot refleksivni projekt, za katerega je posameznik v celoti odgovoren sam. Proces je omejen na iskanje ravnovesja med številnimi možnostmi ter tveganjem, ki ga prinaša izbira. Življenjski potek vidi kot zaporedje prehodov, ki niso omejeni s tradicionalnimi konvencijami; tu je ravnovesje med izbiro in tveganjem še večjega pomena.

Družbene spremembe, ki so značilnost obdobja v kateri se nahajamo nedvomno posegajo v vse aspekte posameznikovega življenja. Moč je trditi, da se pomembne spremembe odvijajo tudi v intimni, družinski sferi. Spremembe družinskih trendov tako lahko zaznamo po vsem svetu. Za namene te naloge se bom osredotočila zgolj na slovenski prostor, čeprav so trendi v Evropi in drugod v zahodnem svetu primerljivi. Najprej pa bomo kompleksen pojem družine vsaj okvirno opredelili.

3. DRUŽINSKE SPREMEMBE V POZNI MODERNI

S spremembami, ki so neizogiben del vsakega zgodovinskega obdobja, se srečuje tudi družina ter oblike družinskega življenja. V magistrskem delu se osredotočam na pozno moderno in družinsko življenje kot ga poznamo danes. "Od vseh sprememb, ki pretresajo življenje danes, so za ljudi vendarle najpomembnejše spremembe vsakdanjega življenja: seksualnost, ljubezen, partnerstvo, odnosi, starševstvo" (Ule in Kuhar 2003: 49)

V pozni moderni so se osnovna pravila, na katerih ljudje utemeljijo svojo zasebnost temeljito spremenila. Seksualnost se loči od reprodukcije, oblike družinskega življenja se pluralizirajo. Poleg "klasične" jedrne družine se uveljavljajo mnoge druge družinske oblike (enostarševske, reorganizirane ipd.). Pogosteje se pojavljajo tudi različne oblike socialnega starševstva. Družina pa hkrati izgublja pomen ekonomske skupnosti in se preoblikuje v socialno-emosivno skupnost. "Na mesto materialni interesov stopi romantična ljubezen" (Ule in Kuhar 2003: 49).

Švab (2001) proces spreminjanja opredeli na dveh ravneh in sicer kot pluralizacijo družinskih oblik in kot pluralizacijo družinskih načinov življenja. Družina še vedno velja za temeljno družbeno institucijo, vendar se znotraj nje odvijajo spremembe tako v spolni kot starostni strukturi, spreminjajo se tudi družinske vloge in delitev družinskega dela. Drugačni pa so tudi družinski poteki (Rener in drugi 2006: 63). Opozori, da konceptualni pomen sprememb in spreminjanja ni enoznačen temveč ima več dimenzij in pomenov:

Pri ugotavljanju sprememb je potrebno določiti referenčno točko, morebitna odstopanja/spremembe pa lociramo glede na ta model družinskega življenja. Spodaj opisani sklopi sprememb družinskega življenja izhajajo iz točke t.i. moderne nuklearne, ki predstavlja družbeni normativ družinske oblike. Spremembe v družinskem življenju je potrebno umestiti v širši družbeno zgodovinski kontekst, ki je v pozni moderni močno zaznamovan s spreminjanjem. Zasebna in javna sfera sta močno prepleteni in interaktivni, česar v prejšnjih obdobjih ne poznamo v takšni meri.

Družinske strukturne spremembe so predvsem spremembe v spolni in starostni strukturi družine, tesno povezane s pluralizacijo družinskega življenja. Pojavi se nova družbena vloga očeta, nova percepcija otroštva, upadanje moške vloge v družini ipd. (Švab 2001: 46-47).

Podobno spremembe vidi tudi Ule (1993), ki opozori da je poleg formalne sociološke opredelitve nuklearne družine, potrebno navesti tudi značilnosti, ki so dominantne v večini družin in jih običajno povezujemo s predstavo "normalne" družine: stalnost partnerstva, seksualna ekskluzivnost, heteroseksualnost, ekonomska dominanca moža. Prav te značilnosti pa se v zadnjih obdobjih spreminjajo, oblikovale pa so se različne alternativne oblike družinskih oz. partnerskih skupnosti, kjer posamezne značilnosti odpadejo. Iz tega izhajajo tudi v nadaljevanju raziskovana pluralizacija družinskih oblik.

3.1 Spremembe in demografska statistika

Spremembe v družinskem življenju je prva zaznala ravno demografska statistika. Določene trende je moč locirati le preko statističnih podatkov, vendar moramo upoštevati tudi njihove pomanjkljivosti. Uradna statistika je večinoma selektivna in pomanjkljiva, saj zbira le določene vrste podatkov (v državnem interesu), ter največkrat usmerjena le v model nuklearne družine (Švab 2001: 57).

Švab (2001: 59) navaja štiri sklope pokazateljev sprememb, ki jih najpogosteje navajajo v strokovni literaturi:

- Spremembe oblik in kompozicij družine
- Maritalne spremembe
- Rodnostne spremembe
- Širše družbene in demografske spremembe

Spremembe oblik in kompozicij družine so vidne skozi pluralizacijo družinskih oblik, ta pa zajema več vzporednih pojavov: "zmanjševanje števila nuklearnih družin, naraščanje števila reorganiziranih družin in enostarševskih družin, pojav parastarševanja, naraščanje števila istospolnih družin in samskih gospodinjev" (Švab 2001: 59). V Sloveniji je bilo po zadnjem popisu prebivalstva 2011: 41,8% družin zakonskih partnerjev z otroki in 8,7% zunajzakonskih, 21,1% mater z otroki, 4,1% očetov z otroki ter 22,1% zakonskih parov brez otrok in 2,1% zunajzakonskih. V družinah je živelo 81% prebivalstva, te pa imajo v povprečju 2,9 članov (SURS 2011).

Navedeni podatki potrjujejo zgoraj navedene trende, saj manj kot polovica (41,8%) prebivalstva dejansko živi znotraj t.i. "normalne" nuklearne družine. Narašča število enostarševskih družin, kar je verjetno posledica porasta števila razvez in razpada zunajzakonskih skupnosti. Med samimi enostarševskimi družinami pa narašča število samskih očetov z otroki. Naraščanje neformalnih zunajzakonskih zvez potrjuje tudi podatek, da se je v zadnjih letih več kot polovica otrok rodila neporočenim staršem, vendar se očitno le ti kasneje odločijo za zakonsko zvezo oz. se razidejo, saj v demografiji ta oblika družine zajema le majhen odstotek. Po podatkih iz leta 2015 pa je kar 4,3 % otrok, ki živijo v reorganizirani družini, ni biološki otrok enega od zakoncev (SURS).

Maritalne spremembe so v zadnjih desetletjih najbolj vidne v denormalizaciji partnerskih zvez, posledično beležimo upad zakonskih zvez in naraščanje zunajzakonskih partnerstev - kohabitacij. Narašča tudi število razvez, starost zakoncev ob prvi poroki pa je vedno višja. Podatki za Slovenijo v zadnjih desetletjih (1995-2015) kažejo na spremembe v številu zakonskih zvez, te so upadle iz 4,2 na 10000 prebivalcev na 3,1, razvez so iz 0,8 na 1000 prebivalcev zrasle na 1,2. Pomembno pa se viša starost zakoncev pri prvi zvezi; oboji za več kot 2 leti (SURS).

Na zgornje statistike se sklicuje tudi Zaviršek (2012), ki trdi, da se z deinstitutionalizacijo zakonske zveze, povečuje število združenih - reorganiziranih družin ter posledični krepi funkcija socialnega starševstva.

Spreminjajo se tudi trendi *rodnosti*, ki pomembno vplivajo na velikost družin, na konstruiranje družine, prokreacije (zviševanje starosti matere ob prvem otroku) in na deformalizacijo družin (naraščanje števila otrok rojenih zunaj zakonske zveze). Stopnja

rodnosti je v Sloveniji v zadnjem desetletju v porastu; leta 2005 je znašala 1,29, leta 2015 pa kar 1,57 kar pa je še vedno manj kot pred npr. tremi desetletji ko je ta znašala 1,75.

Neformalne partnerske zveze so v porastu, tako se je zakonske zveze v letu 2015 rodilo kar 57,9 % otrok, še pred desetletjem je bilo teh za deset odstotkov manj. Povprečna starost matere ob prvem otroku je v zadnjih dvajsetih letih zrasla iz 25 na 29,3 leta.

Širše družbene in demografske spremembe v pozni moderni, ki neposredno vplivajo na družinsko življenje, so predvsem spremembe trga delovne sile in s tem naraščanje zaposlovanja žensk. S tem se pomembno spremenijo tudi trendi rodnosti ter delitev družinskega dela po spolu. V zadnjih desetletjih pa je pomemben vidik sprememb družinskega življenja tudi staranje populacije, saj ogromno družin opravlja še skrbstveno delo starejših članov razširjene družine.

3.2 Pluralizacija družinskih potekov

Švab (Rener in drugi 2006: 64) najbolj jasen pokazatelj sprememb družinskega življenja v pozni moderni vidi v spremembah družinskih potekov oz. intradružinskih dinamik skozi proces pluralizacije družinskih potekov. Proces pluralizacije družinskih potekov pa se najbolj kaže v treh dimenzijah: spremembe maritalnega vedenja, naraščanje števila reorganiziranih družin ter pluralizacije prehodov med obdobji družinskega poteka.

Tipičen družinski potek je v klasični sociološki literaturi predstavljen kot zaporedje dogodkov, ki pomenijo neko kvalitativno spremembo v življenjskih možnostih in strategijah družine. Klasični družinski življenjski cikel gradi na domnevi stabilne in trajne družinske skupnosti, ki traja od osnovanja partnerske zveze do smrti partnerjev. Razdeljen je v devet faz, ki naj bi ji sledile "normalne" nuklearne družine:

1. doba oblikovanja družine (zakonca brez otrok)
2. začetek razširjene družine (prvi otrok mlajši od 2,5 leta)
3. predšolsko obdobje otrok (prvi otrok manj kot 6 let)

4. šolsko obdobje otrok (prvi otrok med 6. in 13. letom)
5. mladostniško obdobje otrok (prvi otrok med 13. in 20 letom)
6. postadolescentsko obdobje otrok (od 20 let do odhoda prvega otroka iz družine)
7. začetek zoženja družine (od odhoda prvega do odhoda zadnjega otroka iz družine)
8. zožena družina ("prazno gnezdo")
9. ovdovelost (od smrti partnerja)

(Ule in Kuhar 2003:53-54).

Zaradi različnih oblik že omenjene individualizacije življenjskega poteka posameznika pa seveda prihaja tudi do številnih sprememb v poteku družinskega življenja. V družinskem poteku se pojavljajo nove faze oz. nekatere izginjajo, nekatere se podaljšujejo, druge krajšajo, lahko se nahajamo tudi v več različnih ali pa nazadujemo (npr. selitev nazaj k staršem). Vsekakor družinski življenjski potek v pozni moderni ni več enoznačna in predvidljiva opredelitev zaporedja ciklov temveč dopušča, značilno za pozno moderno, prostor za individualizacijo ter je podvržen stalnim spremembam in nič več fiksen.

Rahljanje fiksnih faz družinskega življenja se kaže tudi v spremembah družinskih oblik, narašča število reorganiziranih družin, kar pomeni, da se cikel ponovno začne oz. iz dveh ločenih družin združi v eno. Specifično za pozno moderno je tudi podaljševanje faze postadolescence (odhod iz primarne družine) posledično pa tudi prva faza (zveza pred otroci) traja vedno dlje, saj se odrasli za prvega otroka odločajo kasneje, kot v preteklih obdobjih.

3.3 Strukturne spremembe družin

Spremembe družinskega življenja in pluralizacija družinskih oblik pomembno vplivajo tudi na člane družin. Pomembno se spreminjajo ključne vloge materinstva, očetovstva in otroštva.

3.3.1 Materinstvo

Materinstvo je še vedno ključni dejavnik konstruiranja družine; "je tisti segment družinskega življenja pri katerem je v postmodernisti zaznati najmanj sprememb" (Švab 2001: 95). Vendar v pozni moderni starševstvo ni več razumljeno kot nujni pogoj za konstruiranje družine. Starševstvo postane osebna odločitev partnerjev, v ospredju pa so predvsem emocionalne potrebe staršev. V povezavi z učinkovitimi metodami rojstev pa se pojavi tudi normativni kompleks odgovornega starševstva, kar pomeni, da se starši dejansko odločajo in načrtujejo rojstvo otrok šele, ko bodo zares lahko dobro poskrbeli zanje (Ule in Kuhar 2003: 57-60).

"Zaradi specifične biološke funkcije predstavljajo ženske v modernosti ključno vez med naravo in kulturo - med biološkim in družbenim" (Švab 2001: 95). Vendar je tudi materinstvo oz. funkcija ženske kot matere v družini ideološko posredovana in tako ni ne časovno ne prostorsko univerzalna. Švab navaja francoskega zgodovinarja Ariesa, ki trdi, da se zgodba o moderni družini začne z materinstvom. "Pri tem je "konstruiranje" družinske zasebnosti predpogoj in ne posledica rojstva otroka, da pa bi bilo v družinski zasebnosti možno otroštvo v modernem pomenu, je bila predhodno potrebna interpelacija ženske v mater" (Švab 2001:102).

Vstop žensk na trg delovne sile prav tako spremeni dinamiko znotraj družine; materinstvo ni več ekskluzivna ženska identiteta in prioriteta. Pozna moderna prinaša tudi večjo fleksibilnost pri odločanju za materinstvo (moderne reproduktivne metode, posvojitve ipd.). Vendar kot izpostavlja Švab (2001: 105) ideologijo obveznega materinstva nadomešča ideologija odloženega materinstva, ki temelji na iluziji svobodne izbire za materinstvo. Kljub vedno večji vlogi žensk v javni sferi, se vloga matere še vedno uveljavlja kot primarna funkcija ženske. Materinstvo se tako prelaga na kasnejša obdobja, bodisi zaradi nestabilnega partnerstva, kariere, ekonomske varnosti ali pa osebne odločitve, običajno pa gre za težko nalogo reševanja napetosti med starševstvom in trgom dela.

Naravnost vloge žensk kot matere že dalj časa izpodbijajo moderne reproduktivne tehnologije. Regulacija rojstev z kontracepcijskimi metodami prinaša ženskam ključno svobodo in možnost izbire. Umetna oploditev in darovanja spolnih celic pa omogočajo načrtovanje nosečnosti in zmanjšujejo pomembnost biološke določenosti starševstva.

Zaviršek (2012) v tem oziru poudarja funkcijo socialnega starševstva, ki ne temelji na biološki temveč družbenemu odnosu med otrokom in odraslim. V modernosti zaradi rahljanja ideološkega pomena materinstva, kot naravne povezanosti med otrokom in materjo postane takšna oblika starševstva bolj sprejemljiva.

3.3.2 Očetovstvo

Očetovstvo je v zadnjih desetletjih med najaktualnejšimi temami o družini in zasebnosti. Govorimo o fenomenu novega očetovstva in očetovanja, to pa razumemo kot večjo vpletenost očetov v družinsko življenje, še posebej v skrb za otroke - t.i. aktivno očetovanje (Švab 2008). Ločimo med terminoma očetovstvo, ki se nanaša na vlogo, ki jo igra moški kot eden od bioloških ali socialnih staršev in očetovanjem, to pa se nanaša na vse prakse izvajanja te očetovske vloge.

Realnost pa večkrat pokaže, da so ženske/mame vendarle tudi v pozni moderni še vedno tiste, ki opravijo večino skrbstvenega dela v družini (Rener in drugi 2006). Spremembe v očetovstvu in očetovanju se danes kažejo prej v kulturi, družbenih vrednotah, normah in prepričanjih, kot pa v dejanskih praksah. Švab (2008) zato govori o ideologiji aktivnega očeta. Očetje niso več reprezentirani kot patriarhalni preskrbovalci družine, ampak naj bi igrali pomembno vlogo v otrokovem življenju. Vendar se jih v medijih vseeno največkrat prikazuje v tradicionalni vlogi drugega oz. sekundarnega starša, pri čemer je materinska vloga še vedno v ospredju.

Novo očetovstvo je v pozni moderni definirano predvsem z večjo vpletenostjo očetov v razmerja z otroki. Takšne rezultate kažejo tudi raziskave, ki ugotavljajo, da si očetje želijo

bolj skrbeti za otroke in s svojimi otroki stopajo v tesnejša razmerja, kot njihovi očetje. Njihova participacija pa večinoma zajema prijetnejša, manj rutinska in manj zavezujoča opravila kot tista, ki jih opravlja partnerka (Švab 2008: 47-48).

3.3.3 Otroštvo

Načrtovanje družine v pozni moderni pomeni, da je odločitev za otroka povsem zavestna namera staršev, ki s tem sprejemajo tudi določene normative, ki jih starševstvo prinaša. Ule opozarja, da se zaradi novih razsežnosti starševstva (odgovorno starševstvo), "poleg psihološke želje po otroku pojavljajo tudi dileme, dvomi in ovire zaradi katerih postaja starševstvo težak, za nekatere neuresničljiv projekt" (Ule in Kuhar 2003: 58).

V pozni moderni se vedno bolj intenzivira pozornost do blaginje otrok. Otroštvo postaja vse bolj projekt, ki potrebuje skrben nadzor, stalno spremljanje razvojnih stopenj in vodenje.

"Otrok postaja na nov način odvisno bitje, ki stalno potrebuje prisotnost oseb, ki definirajo, skrbijo, svetujejo, upravljajo s sedanjimi in prihodnjimi telesnimi in duševnimi potrebami otroka. To upravljanje traja, dokler traja odnos odvisnosti, ki pa se pri otrocih neznansko daljša" (Ule 2003:59).

Otroštvo, pravi Švab, je danes močno nadzorovano obdobje, tudi preko vse intenzivnejšega nadzorovanja in strukturiranja otrokovega časa." Otroci se s pomočjo starševskega nadzora vedno mlajši vključujejo v vsakdanje življenje,...Razlika med otroškim in odraslim urnikom pa je vedno manjša" (Rener in drugi 2006: 82).

Švab (2001: 135-144) intenziviranje otroštva v postmodernosti označuje s pojavom *protektivnega otroštva*, ki vključuje številne aktivnosti in prakse, ki označujejo vedno bolj intenzivno skrb za otroke in njihovo blaginjo. Za uresničitev uspešnega starševstva je tako potrebno ustvariti določene pogoje, starševstvo tako postaja vedno bolj odgovorna naloga, zato je odločitev imeti otroke vedno težja.

Odločitev za otroka je tako skrbno načrtovan projekt, ki zajema vrsto popularnih medicinskih in psiholoških nasvetov potencialnim staršem o zdravem življenju ter fizičnem in psihičnem optimiziranju pogojev spočetja. "Pojav protektivnega otroštva se torej začne že v maternici" (Švab v Rener 2006: 81).

4. JEZIK IN REPREZENTACIJA

Jezik je orodje s katerim se posameznik umešča v svet, omogoča interpretiranje dogodkov ter komunikacijo z okolico. Vendar jezik sveta ne le opisuje, temveč ga hkrati konstruira in kot tak nikoli ni nevtralen. Pomeni oblikovani skozi jezik, so tako vedno tudi kulturno in historično specifični.

Komunikacijske dogodke v družboslovju večkrat opredelimo s širšim konceptom *diskurza*. Erjavec diskurz opredeli, kot način izražanja, ki daje pomen izkušnjam iz določene perspektive, je določen način razumevanja sveta in izražanja o njem. "Diskurzi organizirajo načine, razmišljanja o nekem konceptu ter na kakšen način se z njim ukvarjamo" (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 17). Proizvajanje sporočila je tako vedno uokvirjeno z mejami diskurza v katerem se nahajamo. Zato je jezik, ki je vsebovan v diskurzu ključen za produkcijo sporočila ter ustvarjanja njegovega pomena. Proces ustvarjanja pomenov preko mentalne zaznave konceptov skozi jezik imenujemo *reprezentacija*. Za prenos mentalnih konceptov v svet posameznik uporablja znake, ki so umeščeni v sistem jezika. Komunikacija je mogoča zgolj s posamezniki, ki tudi sami poznajo znake in znajo le te dekodirati nazaj v mentalne koncepte. Reprezentacija je torej proces pri katerem pripadniki določene kulture preko rabe jezika ustvarjamo pomene (Hall 1997).

Področje konstrukcije pomenov je z družboslovnega vidika izredno zanimivo saj odpira vprašanja hegemonije, družbenega vpliva na produkcijo vedenja, ideologije in še bi lahko naštevali. Razumljivo je torej, da so se na področju razvili številni analitični pristopi, ki funkcijo jezika obravnavajo iz različnih gledišč. Poznamo tri pristope analize reprezentacije jezika: reflektivni, intencionalni, ter konstruktivistični pristop; za namene te naloge bom podrobneje opredelila zgolj konstruktivistično šolo in njene predstavnike (Hall 2007).

Reflektivni pristop predpostavlja, da pomen leži v objektu samem (oseba, predmet, ideja), funkcija jezika pa je zgolj "odsevanje" pomena, kot ta obstaja v fizičnem svetu. Jezik tako

zgolj imitira to kar v resnici obstaja in ne producira lastnih pomenov. Pomen že ves čas obstaja v realnosti (Hall 1997).

Drugi, *intencionalni pristop* pozornost posveča avtorju besedila kot nosilcu pomena. Avtor pri proizvodjanju sporočila temu daje svoj pomen, besede torej pomenijo to kar je sporočevalec želel, da bi pomenile. Vsekakor oba pristopa nosita določeno mero aplikativnosti, vendar, kot sledi v nadaljevanju, je pomen vedno proces reprezentacije. Tako ni zgolj odsev realnosti, saj so besede kulturno pogojene ter ustvarjene s kodom, ki tudi sam nosi določen pomen. Podobno se je pri posredovanju težko zanašati zgolj na sporočevalčevo namero, saj raba jezika ne more biti zgolj individualna in je pri ustvarjanju pomena prejemnik prav tako pomemben (Hall 1997).

Konstruktivistični pristop analize jezika izhaja iz predpostavke, da pomena v polnosti ne določajo ne stvari same po sebi niti ne posameznik pri uporabi jezika. Stvari same po sebi ne nosijo pomena, tega ustvarimo preko reprezentacijskih sistemov (znaki, jezik). Pomeni se na ta način ustvarjajo preko procesa sistema jezika oz. katerega koli sistema, ki ga uporabimo za reprezentacijo mentalnih konceptov. Konstruktivisti ne zanikajo materialnega obstoja sveta temveč trdijo, da se pomen ne ustvarja v materialnem svetu temveč preko simbolnih procesov, pri katerih sodelujejo reprezentacija, pomen in jezik. (Hall 1997).

"V simbolnem ima torej vse pomen. Simbolno pomena ne reprezentira, temveč ga ustvarja. S tem pa ustvarja tudi konkretno družbeno in kulturno realnost, stvari, odnose, prakse, pojave, identitete in podobno. in je tako konstitutivni in ustvarjalni proces ter dejavnik sprememb" (Hrženjak 2004: 396)

Pomeni se prav tako ves čas spreminjajo glede na obdobje in kulturo, zato je pri reprezentaciji potrebno upoštevati kulturno relativnost konceptov in te analizirati znotraj teh okvirjev.

Konstruktivistična šola zavzema dva pristopa: *semiotični* pristop, ki ga vpelje Švicarski lingvist Ferdinand de Saussure, ter *diskurzivni* pristop, na čelu katerega je Michal Foucault.

4.1 Saussure in semiotika

Saussure oblikuje koncept semiotike, ki jo opredeli kot splošno vedo o znakih. Semiotika temelji na predpostavki, da če človekova dejanja (hrup, kretnje ipd.) izražajo pomen in s tem opravljajo funkcijo znaka, potem mora obstajati nek sistem konvencij in zakonitosti, ki ta pomen omogoča. Kjer je znak, tam sta tudi sistem in struktura. Umeščenost v strukturo pa je tisto kar je skupno različnim označevalnim praksam (Hrženjak 2004: 380).

Saussure znak analizira preko dveh elementov: oblike (form) – dejanska beseda, slika, objekt, ter ideje (idea) oz. mentalnega koncepta, ki ga povezujemo z obliko. Prvi element opredeli kot *označevalca* (signifier) drugega pa kot *označenca* (signified). Med njima ni neke naravne nedvoumne povezave. Znaki so del sistema, njihov pomen pa se ustvarja glede na odnose med znaki v tem sistemu (Hall 1997). Predmet semiološke analize tako ni izoliran znak temveč sistem znakov, ki z medsebojnim razlikovanjem ustvarjajo pomen (Hrženjak 2004). Najenostavnejši način produciranja teh razlik je po Saussureju sistem binarnih opozicij. Tako lahko recimo opredelimo noč kot odsotnost sonca oz. ne dan, podobno velja za večino delitev v družbi moški/ženska, beli/črni, mi/oni. Pomen se torej ustvari šele skozi primerjavo oz. razlikovanje (Hall 1997).

" Za družboslovje zanimiva kategorija semioloških sistemov so družbene prakse, ki sicer na prvi pogled nemara niso videti kot komunikacija, vendar so visoko kodirane in zagotovo vključujejo celo serijo razlikovanj, da bi lahko ustvarile pomen. Rituali in razna pravila obnašanja, sistemi pravil o hrani in oblačenju so izraziti semiološki sistemi. Naloga semiologije je v družbenih praksah narediti za eksplicitno tisto, kar je v njih implicitno." (Hrženjak 2004: 381)

Dinamičnost jezika, ki jo ustvarjajo sistemi označencev in označevalcev, pomenov nikoli ne fiksira. Pomeni tako niso zgolj pasivno ustvarjeni, temveč se spreminjajo in so vselej predmet interpretacije. Le ta pa je odvisna od zornega kota ter variira glede na družbeni, zgodovinski ter kulturni kontekst (Hrženjak 2004). Pri tem pa je bralec (prejemnik) prav tako pomemben kot avtor.

Saussure kot ključni znakovni sistem opredeli jezik. Razdeli ga na jezikovni sistem (*language*) ter govorjenje/pisanje jezika (*parole*). Prvi je pogojen s pravili oz. slovnico, ki omogoča formo jezika, drugi pa je njegova dejanska izvedba. *Parole* je tako individualni akt jezika, ki pa je možen zgolj z uporabo jezikovnega sistema – *language*. Jezik je tako družben fenomen, saj temeljni na pravilih, ki izhajajo iz kulturnih konvencij in ker si posameznik sam ne more prosto izbirati jezikovnega sistema, je njegova komunikacija (*parole*) vedno kulturno pogojena (Hall 1997). Izrazi lahko tako zgolj tisto, kar mu dani sistem dopušča.

Produkcija pomenov, ki se ustvarjajo skozi binarne razlike med znaki v sistemu jezika tako posameznik pri proizvajanju besedila – *parole*, prenaša v svoji komunikaciji z drugimi. Kot že prej opisano je sam sistem produkt kulture in ni naravno določen, pri tem je pomembno, da ne obstaja ideološko nevtralni sistem znakov, čeprav je delovanje ideologije v označevalnih praksah nevidno. Vsak znakovni sistem odpira, naturalizira in utrjuje specifično uokvirjeno realnost. Ker znaki ne odsevajo realnosti, temveč le to ustvarjajo, tisti, ki nadzirajo in oblikujejo označevalne prakse, nadzirajo in oblikujejo tudi konstrukcijo realnosti (Hrženjak 2004).

Semiološka analiza tako omogoča vpogled v delovanje ideologije skozi rabo jezika. Pokaže socialno dimenzijo jezika, preko jezikovnega sistema, ter poudarja pomembnost interpretacije, pri posredovanju teksta. Kar pomeni, da je posredovano obstoječo realnost moč izzvati in reinterpretirati (Hrženjak 2004).

Sam Saussure semiotiko kot analizo opredeli zgolj na ravni lingvistike. Utemelji ideološki pomen jezika vendar temu ne podaja pretirane pozornosti. Iz družboslovnega vidika pa je ravno ta ideološki vidik označevalnih praks izrednega pomena (Hrženjak 2004). Nastavlja temelje za študije procesov moči v družbi in reprodukcije pomenov ter delovanju ideologije. Tam konceptom večjo pozornost namenita Barthes in predvsem Foucault.

4.2 Naravnost in univerzalnost pomena

Roland Barth semiološki pristop uporabi za študijo popularne kulture. Pri svojem delu *Mythologies* analizira mite v pozno moderni kapitalistični družbi. Pokazal je, da nobena stvar ni tako nepomembna, da ne bi bila nosilec določenega pomena – sporočila. Vsakdanja dejanja in odločitve delujejo trivialne pa vendar so pomembni nosilci sporočila (npr. oblačila). V svoji semiologiji razkriva navidezno "naraven", "resničen" in "univerzalen" pomen, kot ideološki pomen, ki je relativen ter zgodovinsko in kulturno pogojen. Barthesov pristop lahko povzamemo s stavkom: *"Kar je navidezno naravno je v resnici družbeno"* (Barthes v Hrženjak 2004: 385).

Podobno, kot pri Saussureju, Barthes znake, ki so vključeni v sistem in tako nosilci pomenov, razdeli na dve ravni. Prva raven - *denotacija* je preprosta opisna raven, na kateri velja splošni konsenz o pomenu znaka (npr. obleka). Druga raven - *konotacija* pa predstavlja podobno kot označevalec idejo označenca, je raven na kateri znak dekodiramo in mu pripišemo pomen (npr. večerna obleka, maturantska obleka). Na tej ravni označevanja govorimo vplivu širših družbenih semantičnih področjih ter ideologiji, ki narekujejo konceptualne okvirje ter vrednostni sistem kulture (Hall 1997). Termina denotacija in konotacija sta koristna predvsem, kot sredstvi analize, za razlikovanje med različnimi ravnmi na katerih se ideologije in diskurzi križajo (Hrženjak 2004).

Konotativni pomen Barthes označuje kot mit v smislu fiktivnega, napačnega pomena, ki se pripisuje ljudem, objektom in pojavom. Koncept mita tu lahko uporabljamo kot sinonim za pojem ideologije ali legitimacije dominantne oblasti s pomočjo nevtralizacije in univerzalizacije prepričanj. Prepričanje, ki v družbo vstopa, kot splošno znano in samoumevno je najbolj varno zasidrana ideologija (Hrženjak 2004).

Reprezentacija po Barthesu poteka preko dveh povezanih procesov. Prvi proces povezuje označevalca in označenca v skupni znak s preprostim denotativnim pomenom. Skozi drugi proces pa se ustvarjeni znak poveže z novimi označevalci, s čimer se ustvari kompleksnejši in ideološko zaznamovani pomeni. To raven imenuje raven mitov (Hall 1997). Konotativni

pomeni nastanejo, kot produkti kodov do katerih ima posameznik dostop in je iz tega razloga odvisen od specifičnih dejavnikov kot so spol, rasa, socio-ekonomski status. Konotacija je vsebovana tudi v stilu besedila, tonu glasu, izbiri besed, še posebej v metafori in metonimiji (Hrženjak 2004 386).

Problem takšnih signifikacij Barthes vidi v ideološkem pojmovanju "naravnega" z vsem tistim, kar je družbeno sprejemljivo, moralno in estetsko ugajajoče. Semiotična analiza mitologij sodobne družbe poskuša pokazati, kako so določene vrednote, prepričanja in stališča družbeno sprejemljiva in zelena, druga pa zanikana in potlačena (Hrženjak 2004).

4.3 Michel Foucault in diskurz

Semiotika opredeli reprezentacijo zgolj na raven jezika, ki ga obravnava bolj kot statičen in zaprt sistem. Nadaljnje analize pa večjo pozornost namenjajo reprezentaciji kot viru za produkcijo socialnega znanja. Foucault se osredotoči predvsem na to funkcijo reprezentacije pri ustvarjanju znanja skozi diskurz in ne zgolj jezik. Diskurz opredeli kot sistem reprezentacij, pravil in praks, ki proizvajajo pomene (Hall 1997). Gre za oblikovanje idej, podob in praks, ki tvorijo in omogočajo načine govorjenja, oblikovanja vednosti in regulacijo obnašanja, ki so povezana z objektom ali področjem na katerega se diskurz nanaša. Diskurzivne formacije opredeljujejo kaj je in kaj ni ustrezno v odnosu posameznika do nekega objekta ali družbene prakse (Hrženjak 2004). Skozi diskurz se ustvarja pomen in vednost, tako nič kar nosi pomen, ne obstaja zunaj diskurza, pomeni se oblikujejo zgolj znotraj le tega (Hall 1997). Zunaj diskurza tako ničemur ne moremo pripisati pomene oz. ta ne obstaja.

Foucault tako širše zastavi analizo, ne zgolj jezika, temveč celotnega diskurza v katerem nastajajo pomeni. Pomen se ne oblikuje zgolj v jeziku, saj je jezik del družbe, kulture in zgodovine ter se, kot tak, ves čas spreminja. Skozi njega delujejo različne sile, za Foucaulta pa še posebej pomembne; vednost, oblast, zgodovina in subjekt (Hrženjak 2004: 388). Diskurzi, reprezentacija, vednost in "resnica" so po Foucaultu močno zaznamovani z zgodovinskim kontekstom. Stvari so resnične in imajo pomen zgolj znotraj določenega

zgodovinskega konteksta (Hall 1997). Vednost in prakse o določenem subjektu so zgodovinsko in kulturno specifične, zato lahko smiselno obstajajo zgolj znotraj le tega. Pomen je omogočen skozi reprezentacijo v diskurzu, ustvarja se skozi vednost, regulirajo pa ga diskurzivne prakse in disciplinske tehnike posameznih družb.

Foucaulta iz teh razlogov zanima odnos med vednostjo in oblastjo, njuna povezava znotraj diskurzivnih praks v specifičnih institucionaliziranih okoljih, s čimer je moč regulirati vedenje subjekta. Osredotoči se na moč oblasti, kako ta deluje znotraj institucionalnega aparatusa in njene tehnike (Hall 1997). Oblast, kot jo vidi Foucault ne prihaja od zgoraj temveč je vseprisotna. Je množica oblastnih razmerji, ki se oblikujejo na vseh ravneh družbe in v vsakem odnosu. Oblast in vednost tako skupaj regulirata obnašanje, konstruirata subjektivnost in identitete ter določata način, po katerih so stvari reprezentirane, preučevane in prakticirane (Hrženjak 2004). Foucault trdi, da vedenje v povezavi z oblastjo ne prevzema zgolj avtoritete nad presojanjem "resnice", temveč nosi tudi moč, da "resnico" ustvarja. Vednost ne deluje sama, vedno je vključena v določen diskurz. Deluje preko specifičnih tehnik in strategij aplikacije v določeni situaciji, zgodovinskem kontekstu ali institucionalnem režimu (Hall 1997).

Foucault v center boja med vednostjo in oblastjo postavi telo. Tehnike nadziranja in reguliranja se v največji meri nanašajo na telo. Različni diskurzi telo obravnavajo na različne načine, telo se ustvari znotraj diskurza v skladu z določeno diskurzivno formacijo (npr. pacient). Diskurz tako proizvaja vednost o določenem konceptu. V tem oziru je vednost problematična predvsem zaradi ustvarjanja pomenov, praks in prepričanj, ter izvaja nadzor ne zgolj nad posameznikovim telesom temveč celotno družbo (Hall 1997).

Foucault se tako za razliko od Barthesa, ki se je posvetil predvsem delovanju reprezentacije in proizvodjanju pomena preko znakov, pri svoji diskurzivni metodi osredotoči predvsem na posledice reprezentacije in pomena – proizvodjanje vednosti in oblasti.

5. KRITIČNA ANALIZA DISKURZA

Kritična diskurzivna analiza (KDA) je po Faircloughu tako teorija, kot metoda. Za kritično analizo je značilen kritičen pogled na odnos med jezikom in družbo ter odnosom med analizo in analiziranimi praksami (Fairclough in Wodak 1997). Primarni fokus KDA je razvijanje načinov analize jezika, ki bi ugotavljala njegovo vpletenost v delovanju moderne kapitalistične družbe (Fairclough 2010: 1). Metoda je *odnosna* (osredotočenost na družbene odnose), *dialektična* (analiza dialektičnega odnos med diskurzom in drugimi objekti) ter *transdisciplinarna* (Fairclough 2010: 3)

Kritična analiza temelji na delih Hallidaya, ki prvi vpelje termin "kritičnega jezikoslovja", ter v svoji teoriji jezika poudarja njegovo multifunkcionalnost. Kritična komponenta v diskurzivni analizi tako opozori na distanciranje od jezikovno usmerjenih raziskovalcev diskurza, ki analizirajo zgolj izbrano besedišče. KDA se osredotoča predvsem na umestitev teksta v širši družbeni kontekst, s tem pa problematizirajo tudi odnose moči v diskurzu (Erjavec in Kovačič 2007: 41-43).

KDA si prizadeva za sistematično raziskovanje pogosto nevidnih vezi med diskurzivnimi praksami, dogodki in tekstom in širšimi družbenimi in kulturnimi strukturami, odnosi in procesi. Namen je odkrivanje, kako so te prakse, dogodki in procesi ustvarjeni in ideološko zaznamovani preko oblasti in boja za le to. Raziskuje tudi samo "nevidnost" (nedoločljivost) teh vezi, kot dejavnika, ki zagotavlja moč in hegemonijo (Fairclough 2010 93). "V nasprotju z jezikoslovci, ki svoja raziskovalna vprašanja definirajo znotraj svojega disciplinskega okvira, KDA obravnava širša družboslovna vprašanja in ugotavlja, kako se družbene spremembe kažejo na mikro ravni teksta in interaktivnih dogodkov" (Erjavec in Kovačič 2007: 41)

Teoretska osnova KDA je poleg idej Foucaulta, neomarksistična, temelji namreč na prepričanju, da je pri oblikovanju in vzdrževanju odnosov moči kulturna dimenzija pomembnejša od ekonomske (Erjavec in Kovačič 2007). Pomembno mesto zavzemajo tudi ideje Antonia Gramscia in njegovo pojmovanje boja določenih družbenih skupin za

doseganje ideološkega konsenza z drugimi skupinami v družbi. S tem, ko svojo ideologijo predstavijo, kot družben konsenz pridobijo določen vpliv nad vedenjem in praksami v družbi. Takšno stremljenje k ideološki premoči Gramsci imenuje *hegemonija*. Hegemonija ni nikoli stalna saj zahteva nenehno pridobivanje konsenzov znotraj družbe (Hall 2007). Ena od pglavitnih strategij hegemonije je oblikovanje "zdravega razuma". Če so ideje vladajočega razreda sprejete kot zdravo razumske in naravne, potem je njihov namen dosežen in ideološko delo prikrito (Erjavec in Kovačič 2007). Takšna splošna "zdravo razumska" prepričanja so označena kot naravna in edina prava, o problematiki pojmovanja "naravnosti" v jeziku pa smo govorili že pri Barthesu.

Za razumevanje KDA je koristna obrazložitev nekaterih pojmov, ki so zanjo posebni in jih srečamo v vseh delih Faircloughja.

- *Diskurz* (abstraktni, neštevni samostalnik): Uporaba jezika, pojmovana kot družbena praksa.
- *Diskurzivni dogodek*: Primer uporabe jezika, ki ga lahko analiziramo kot tekst, diskurzivno prakso ali družbeno prakso.
- *Tekst*: Pisani ali govorjeni jezik, ki nastaja v diskurzivnem dogodku.
- *Diskurzivna praksa*: Produkcija, distribucija in uporaba teksta.
- *Interdiskurzivnost*: Sestavljenost teksta iz različnih diskurzov in žanrov.
- *Diskurz* (konkretni, števni samostalnik): Način signifikacije izkustva z določenega vidika.
- *Žanr*: Raba jezika, združena s specifično družbeno dejavnostjo.
- *Red diskurza*: Celota diskurzivnih praks neke institucije in odnosi med njimi.

(Fairclough 2010: 95)

5.1 Teorija diskurza

Van Dijk diskurz opredeli, ne zgolj kot uporabo jezika, temveč doda še dimenzije, sporočevalca, način, razlog ter čas sporočanja. Opredeli tri dimenzije diskurza; raba jezika, komunikacija prepričanj (mentalnih konceptov) ter neka oblika socialne interakcije. Tako diskurzivni dogodek ni zgolj raba jezika temveč veliko kompleksnejši koncept (Dijk 1997).

Podobno razumevanja koncepta diskurza v svoji analizi uporabi tudi Fairclough, ki diskurz razširi na različne tipe produkcije pomenov (slike, glasba, neverbalna komunikacija) ter poudari njegovo povezanost z ostalimi družbenimi dejavniki. Diskurz vidi, kot sklop treh elementov; družbene prakse, diskurzivne prakse in tekst, ki jih uporabi tudi pri svoji analizi. Fairclough zato zanimanje usmeri v proučevanje diskurza v odnosu do oblasti, hegemonija in ideologije.

Diskurz kot ga vidita Fairclough in Wodak (1997), z družbenimi strukturami in institucijami tvori dialektični odnos, saj poteka dvosmerno. Diskurzivni dogodek je tako oblikovan preko družbenih institucij in struktur, le te pa sam prav tako oblikuje. Diskurz posledično družbo tako oblikuje, kot je tudi družbeno tudi oblikovan.

5.2 Ideologija in diskurz

Kritična diskurzivna analiza ni nevtralna družbena veda, močno je vpletena v odnose moči in neenakosti v družbi. Zanja je značilno posredovanje na strani zatiranih ter marginaliziranih skupin proti nosilcem moči v družbi in odkrito priznava svoje emancipatorne interese (Fairclough in Wodak 1997).

Ideologija je posledično eden od osrednji konceptov KDA, saj analiza poizkuša razkriti povezavo med diskurzom in ostalimi elementi v družbi. Preučuje nastajanje in reprodukcijo pomenov, tu pa je osrednjega pomena ideologija, navezuje pa se tudi na koncept že prej omenjene hegemonije Antonia Gramscia. Analiza izhaja iz neomarksizma,

iz tega razloga se veliko pozornosti namenja raziskovanju moči v družbi, ter problematiziranju neenakomernemu razporejanju moči ter neenakosti v družbi. Fairclough trdi, da sta opozicija in boj za moč vključeni v pogled na diskurzivni red, ki socialne institucije označuje kot pluralistične. Vsaka vsebuje različne potencialno antagonistične *ideološko-diskurzivne formacije* (IDF), ki so urejene v dominanci. Dominanca ene IDF nad drugo znotraj diskurzivnega reda, privede do nevtralizacije njenega ideološkega pomena in praks (Fairclough 2010: 26-27).

Fairclough podobno, kot Foucault, ki trdi, da je oblast razpršena in jo lahko najdemo na vseh ravneh; vidi ideologijo in njen vpliv na delovanje družbe, kot povesod prisotno. Ideologija in ideološke prakse se tako lahko v večji ali manjši meri ločijo od svoje socialne baze in interesov, ki so jo ustvarili. Postanejo bolj ali manj "naturalizirane" in se tako umeščajo v splošno znanje (zdravo razumsko), ki naj bi baziralo na naravnosti stvari oz. ljudi in ne ideoloških interesih. S tem se doseže družbeni konsenz o ideološki poziciji in praksah (Fairclough 2010). Prepričanja, ki so v diskurzu posredovana na ta način, je težko zaznati kot ideologijo, saj so del splošnih prepričanj o določenem fenomenu v družbi. S tem je dosežena hegemonija, ki pa jo je potrebno ves čas vzdrževati, tako so procesi vzpostavljanja družbenega konsenza ves čas v teku.

Diskurzivne prakse so ideološko investirane le, v kolikor prispevajo k vzdrževanju ali spodkopavanju odnosov oblasti. "Ideologija deluje tako da, kot opozarja Althusser, zamaskira svojo ideološko naravo. Postane naturalizirana, avtomatizirana - "splošno znanje" (common sense), kot bi temu rekel Gramsci" (Fairclough 2010: 67)

Ideologija vsebovana v diskurzu ima posledice tudi v materialnem, saj ne opredeljuje zgolj reprezentacije odnosov, subjektov in objektov v družbi, temveč jih tudi konstruira in reproducira (Fairclough 2010: 59). Fairclough za primer predstavi odnose v družini, kar pomembno poudari namen te naloge in postavlja izhodišče za empirično analizo.

"Odnos otrok-starši v družini, določenost pozicij "mama", "oče" in "otrok" ki so dostopne v družbi in subjektifikacija realnih oseb na te pozicije, narava družine ali doma, vse to je oblikovano v ideoloških procesih diskurza."(Fairclough 2010: 59)

Erjavec (2007: 24) povzame, da "diskurzi delujejo ideološko, kadar tipi praks in tipi diskurzov delujejo v smeri nevtralizacije z namenom vzdrževanja neenakih odnosov moči". Odnosi moči se legitimirajo preko institucionalnih praks, ki jih ljudje izvajajo samodejno in jih razumejo, kot samoumevne in naravne. Iz tega razloga je vloga ideologije pri dopolnjevanju ekonomske in politične oblasti neprecenljiva.

5.3 Medijska reprezentacija in vloga "drugega"

Vsaka družbena skupina, se mora za svojo identifikacijo razlikovati od drugih. Ideološki mehanizem, ki posameznike razdeli na tiste znotraj identifikacijske skupine "mi" ter tiste zunaj nje "oni - drugi". Identiteta se tako oblikuje na podlagi razlika, te pa so pogojene z izključevanjem (Woodward 1997). Mediji, pravi Erjavec, posameznika bodisi odvrčajo od njegovih ideoloških pozicij ali pa jih še bolj utrjujejo. Niso nevtralni akterji, vsak medij ima v ideološki in politični strukturi dane družbe svojo pozicijo, ki določa kako bodo posredovane določene informacije (Erjavec in Kuhar 2007: 26).

Erjavec opredeli identiteto družbenih akterjev v medijskem tekstu, kot proces v katerem se identiteta največkrat konstruira in definirana kot identiteta članov posameznih skupin, ki nastane s poudarjanjem reprezentacije drugih kot drugačnih, deviantnih in kot grožnja (Erjavec 2007: 29). Za vzpostavitev identitete je potrebna reprezentacija kot družben proces, ki proizvaja pomene in subjektivizira posameznika (Woodward 1997). Kultura tako oblikuje identiteto, s tem ko posameznikovim izkušnjam pripiše pomen (npr. vloga očeta, mame).

Althusser (2000) vzpostavljanje identitete posameznika razume, kot posledico vpliva ideologije, ki interpelira posameznika v subjektno pozicijo. Posameznik preko prepoznavanja samega sebe v ideologiji posamezne subjektne pozicije, prevzame narekovano identiteto kot svojo lastno izbiro. Vloga "drugega" je, da omogoči nastanek subjekta, saj le preko razlikovanja sebe od drugih posameznik lahko vzpostavi identiteto. Koncept je pomemben iz vidika kasnejše analize s KDA, saj ideologijo in reprezentacijo razume podobno.

Jacques Derrida, podobno kot Saussure, pri analizi jezika, izhaja iz predpostavke, da razlikovanje igra ključno vlogo pri oblikovanju pomenov. Pomen se ustvarja relacijsko med koncepti in temelji na razlikah med njimi. Še več, Derrida trdi, da jezik ni nedolžen in nevtralen in da obstaja le malo "naravnih" binarnih opozicij. Eden izmed polov v binarni delitvi je tako vedno dominanten in vključuje drugi pol. Med njima je vedno razmerje moči, zato je binarna opozicija mesto vpisa vrednost in ideologija aktualne družbe (Hrženjak 2002: 394). Hall (1997a) problematizira naturalizacijo binarnih opozicij. Naturalizacija razlik predpostavlja, da razlike med opozicijami niso kulturne in kot take spremenljive, temveč naravne, fiksne in nespremenljive. Naturalizacija razlike fiksira in naredi stalne.

Opisani "drugi" so v besedilu največkrat predstavljeni s stereotipi. Stereotip pravi Erjavec (Erjavec in Kuhar 2007: 31) je "verbalni izraz določenega prepričanja o določeni družbeni skupini ali posamezniku kot članu skupine". So tipizirane sodbe, ki posameznika ali skupine reducirajo zgolj na nekaj najbolj prepoznavnih in splošno razširjenih karakteristik, ki jih še povečamo, poenostavimo in preko naturalizacije fiksiramo (Hall 1997a). Stereotipi delujejo tudi kot podlaga za prakso vključevanja in izključevanja, ki določuje simbolne meje med "normalnim" - vključenim, tistim, ki spada ter "nenormalnim"- izključenim.

Woodward (1997) predpostavlja, da se preko takšnih praks izključevanja, vzdržuje družbeni nadzor. Preko definiranja statusa "mi" - naravno in normalno, družbeni red podeljuje vsakemu odstopanju oznako "drugi"- nenaravno in nenormalno. Binarne opozicije tako narekujejo, kaj je v družbi sprejemljivo in kaj ne.

Medijska reprezentacija določenega koncepta pogosto zajema (namerno ali ne) zgolj njegove stereotipne podobe. S tem v družbo posreduje z njim povezane karakteristike, kot prave in naravne, odstopanja pa označi za nasprotno – napačne in nenaravne. KDA pri tem izpostavlja pomen binarnih opozicij v tekstu, kot nosilcih vladajoče ideologije, ki le to ustvarjajo in reproducirajo skozi želeno reprezentacijo v tekst.

5.4 Analiza diskurzivnega dogodka

Po Faircloughu je vsak diskurzivni dogodek potrebno analizirati na treh dimenzijah/ravneh: prva dimenzija je sam *tekst* (pisan ali govoren), druga so *diskurzivne praske* povezane s produkcijo in interpretacijo teksta, tretja dimenzija pa so *družbene prakse* (Fairclough 2010: 94). Te tri dimenzije ponujajo tri različne perspektive branja določenega teksta. "Diskurzivna analiza pomeni analizo odnosov med konkretno uporabo jezika in širšimi družbenimi in kulturnimi strukturami" (Erjavec in Kovačič 2007: 43). Gre za odnos med določenim komunikacijskim dogodkom in celotno strukturo reda diskurza.

Analizo lahko označimo za kritično diskurzivno, če ta vsebuje naslednje prvine:

1. Ni le analiza diskurza (ali bolj konkretno teksta), ampak vključuje tudi neko obliko sistematične transdisciplinarne analize odnose med diskurzom in ostalimi elementi družbenih procesov.
2. Ni le splošno komentiranje o diskurzu, ampak vsebuje neko obliko sistematične analize teksta
3. Ni le opisna, ampak tudi normativna. Dotika se družbenih neenakosti, ki so posredovane z diskurzom ter podaja možnosti za spremembe. (Fairclough 2010: 10-11)

KDA temelji na realistični socialni ontologiji, ki tako konkretne družbene dogodke, kot abstraktne družbene strukture vidi kot del družbene realnosti. Družbene strukture so razumljene kot potencialno realizirane v družbenih strukturah – možnosti in dejanskost. Fairclough družbenim strukturam predpiše še semiotsko dimenzijo.

- Družbene strukture: semiotski sistem (jezik)
- Družbene prakse: diskurzivni red
- Družbeni dogodki: tekst (tudi govor, izrazi) (Fairclough 2010: 74)

Diskurzivni red je specifična postavitev diskurza, žanra in stila, ki definira za posamezni tekst značilen način oblikovanja/proizvajanja pomenov (Fairclough 2010).

Teksti na družbene dogodke vplivajo na tri različne načine; kot dejanje, kot reprezentacija in kot identifikacija. So del dejanja (pisanje, govorjenje itn.), hkrati tudi reprezentirajo pomene, ter nudijo polje identifikacij za družbene akterje.

Fairclough (2010: 75) tekste razdeli še na:

- *Žanri*: način dejanja teksta
- *Diskurzi*: način reprezentacije
- *Stili*: način obstoja

5.4.1 Tekstualna analiza

Zgoraj omenjena delitev teksta na žanre, diskurze in stile igra pomembno vlogo tudi pri njegovi analizi. Analiza teksta po Faircloughu (2010) zajema interdiskurzivno analizo žanrov, diskurzov in stilov zajetih v določenem tekstu ter lingvistično (semiotično) analizo načina/dejanja, reprezentacije in identifikacijskih pomenov in njihove realizacije v lingvistični obliki teksta.

Tekstualna analiza proučuje, kako so strukturirane, združene in razvrščene propozicije, ki jih razume kot najmanjši del, ki je nosilec pomena in reprezentacije določenega fenomena (Erjavec in Kovačič 2007).

Richardson (2007: 38) tekstualno analizo razdeli v tri sekvence;

- Reprezentacija (pomenska funkcija)
- Identiteta in družbeni odnosi (medosebna funkcija)
- Kohezivnost in koherentnost (tekstualna funkcija)

Analiza teksta, kot že omenjeno, izhaja iz predpostavke o več funkcijski naravi teksta, ki ga moramo zato obravnavati na različnih ravneh. "Vsak del teksta zadeva pomensko

funkcijo, ki konstituira sistem vednosti ter medosebno funkcijo, ki konstruira družbene subjekte" (Erjavec in Kovačič 2007: 44).

Prednost KDA pred drugimi tekstualnimi analizami je v tem, da ta preučuje ne zgolj kaj je v tekstu prisotno, temveč tudi kar bi lahko bilo pa v tekstu ni prisotno. Predpostavlja torej, da je vsak vidik tekstualne vsebine rezultat odločitve in izbire določenega načina opisa fenomena, rabe slovnice in besed, podajanje ali zadrževanje določenih dejstev ipd. (Richardson 2007).

Fairclough tekstovno analizo razume kot analizo slovnice, besedišča, semantiko, fonologijo pa tudi kohezivnost teksta. KDA poleg jezikovne analize teksta vključuje tudi analizo funkcije teksta, ki ji služi vsak element v trenutku uporabe (Erjavec in Kovačič 2007).

5.4.2 Diskurzivne prakse

Diskurzivna analiza zajema analizo teksta, vključenega v družbene pogoje produkcije in uporabe. Vključuje torej procese produkcije, distribucije ter interpretacije. Analiza poizkuša natančno pojasniti načine produkcije in interpretacije tekstov, hkrati pa analizira tudi odnose med diskurzivnim dogodkom in diskurzivnim redom, ki ga opredeli, kot celotno diskurzivno prakso neke družbene institucije in odnosov v njej (Erjavec in Kovačič 2007: 45). Distribucijo analiziramo oz. predstavimo kot verigo odnosov znotraj diskurzivnega reda, pojasnjuje kako diskurzi krožijo znotraj diskurzivnega reda.

Diskurzivna praksa temelji na Faircloughovem konceptu interdiskurzivnosti, saj vključuje analizo odnosov diskurzivnih dogodkov znotraj enega diskurzivnega reda. Raziskuje, kateri diskurzi, žanri in stili so povezani v samem tekstu in kako so ti skupaj izraženi. Interdiskurzivnost tako poudarja heterogenost teksta, ki je običajno sestavljen iz različnih žanrov in diskurzov (Fairclough 2010).

Richardson (2007) proces analize diskurzivne prakse predstavi kot dvosmerni proces med tremi akterji; *produkcijo* (npr. časopis), *tekstom* in *potrošnikom* (npr. bralec). Agent produkcije tako s kodiranjem ustvarja tekst ta pa agentu narekuje žanrske konvencije (npr. kolumna, poročilo). KDA zahteva, da gremo še korak naprej, saj pomeni, ki nastajajo z kodiranjem/dekodiranjem niso odvisni zgolj od producentovih namenov, temveč tudi od določenih profesionalnih praks in tehnik, ki so lahko zelo različne in prinašajo različne rezultate. Produkcija tako skozi kodiranje oblikuje pomene v tekstu, vendar ta skozi žanrsko specifično posredovanje in zbiranje informacij, prav tako vpliva na samega producenta.

Vzajemnost najdemo tudi med tekstom in potrošnikom, tekst je nosilec oblikovanih prepričanj/pomenov, potrošnik pa tekst dekodira. Proces je seveda bolj kompleksen, saj tekst v procesu dekodiranja (branja) poizkuša vplivati na potrošnikovo razumevanje; ta proces branja oblikuje osnovo za politično kritiko medijev. Vendar bralec ni zgolj pasiven akter, temveč k branju pristopijo z že oblikovanimi mnenji, predznanji, perspektivami in nameni, ki so lahko radikalno nasprotni od tistih posredovanih s tekstom.

Diskurzivni pomen tako ni zgolj rezultat kodiranja in dekodiranja vsebine teksta. Na naše razumevanje pomena pogosto vpliva tudi, kdo je producent teksta, kako zaupamo institucija in ljudem, ki nastopajo kot viri informacij. Podobno je produkcija teksta vedno podvržena tudi svoji ciljni publiki/občinstvom in vrstam teksta, ki bi jih ti želeli prebrati (Richardson 2007: 39-41).

5.4.3 Družbene prakse

Analiza tretje dimenzije diskurzivnega dogodka, je analiza družbene prakse. Na tej ravni združujemo različne ravni abstrakcije dogodka; njegov neposredni situacijski kontekst, širši kontekst institucionalnih praks ali še širši družbeni in kulturni okvir (Richardson 2007).

Analiza družbene prakse tako skuša pojasniti ugotovitve tekstualne analize na makro družbeni ravni. Na tej ravni se tako lahko vprašamo, kaj tekst sporoča o družbi v kateri je nastal in o publiki, za katero je bil produciran. V tej točki postane diskurzivna analiza, kritična diskurzivna analiza.

KDA v svojem bistvu vključuje analizo tega, kako je diskurz (raba jezika) povezan in kako vpliva na reprodukcijo družbenih odnosov. Poseben poudarek je na vzdrževanju neenakopravnih, nepravilnih in diskriminacijskih odnosov moči. Analiza ohranja prvine tekstualne analize (analiza jezika) in diskurzivno analizo (analiza produkcije in potrošnje teksta), vendar jih razširi na širše raziskovalno polje družbe (Erjavec in Kovačič 2007). Diskurz je podvržen etični in politični presoji/kritiki, obravnava značilnosti, ki pripomorejo k ohranjanju družbenih neenakosti. Takšna analiza je možna le takrat, ko tekst in njegove ideološke pomene, analiziramo skozi vidik prakse družbene realnosti in odnosov moči. Analiza "notranjih", konceptualnih struktur teksta je za ideološko analizo uporabna le, če je umeščena v družbeno teorijo (npr. Marksizem), ki lahko osvetli "zunanje" povezave med idejami ter družbeno prakso kot celoto (Richardson 2007: 42).

Richardson vsako točko v diskurzivni mediaciji, dvosmerni odnos med družbo in diskurzom, označi za dialektični odnos. Družba in družbene formacije (zgodovinske, ekonomske, politične in ideološke značilnosti družbe) tvorijo ozadje in podlago tako za diskurz, kot za družbo. Družba tako vpliva na oblikovanje diskurzivne prakse (produkcije, teksta, potrošnika) preko družbenih struktur, ta pa posledično deluje na družbo z vzdrževanjem ali pa transformacijo le te. Povratna zanka sledi; družba vpliva na diskurz (ki

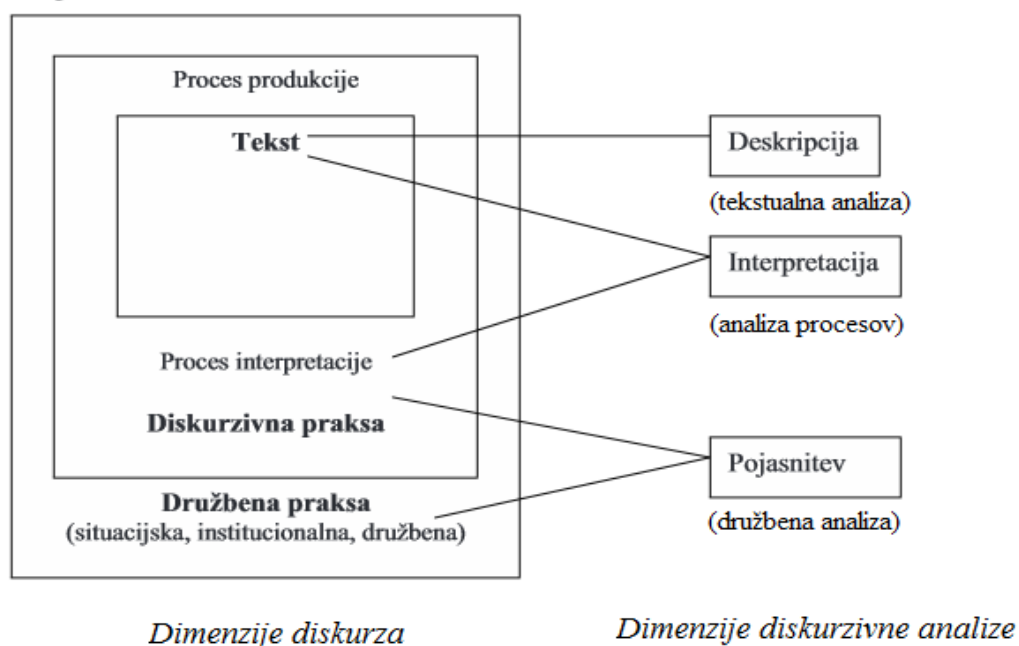
jo vzdržuje/transformira) z upornostjo, ta pa na družbo, ki posreduje družbeno strukturo odgovarja z uporom.

Toda družbenih formacij si ne smemo predstavljati kot "stvari" zunaj sebe, ki na nas delujejo zgolj z oblikovanjem. Družbena formacija je "struktura v oblikovanju", nanjo vpliva boj med neenakimi in nasprotujočimi prvinami (ekonomske, politične, zgodovinske prakse). Premiki in spremembe so tako stalnice in posledica boja med temi prvinami.

5.4.4 Dimenzije diskurzivne analize

Fairclough (2010) trdi, da je vsak diskurzivni dogodek mogoče "brati" iz treh različnih perspektiv: *tekst*, *diskurzivna praksa* ter *družbena praksa*. Te dimenzije je iz tega razloga potrebno uporabiti tudi pri analizi dogodka.

Diskurz, in vsaka specifična raba diskurzivne prakse, je hkrati jezik teksta (pisan ali govorjen), diskurzivna praksa (produkcija in interpretacija teksta) ter družbena praksa. Metoda KDA tako vsebuje lingvistično deskripcijo jezika teksta, interpretacijo odnosa med diskurzivnim procesom (produkcijo in interpretacijo) in tekstom ter pojasnitev odnosa med diskurzivno in družbeno prakso. Posebnost metode je vpeljava koncepta diskurzivne prakse, kot posrednika med tekstom ter družbenimi praksami, s tem se omogoči razlaga produkcije in interpretacije teksta.

Slika 1: prirejeno po Fairclough 2010: 133

Pri tem je potrebno poudariti koncept *interdiskurzivnosti*. Fairclough (2010: 94) trdi, da povezavo med tekstom in socialno prakso uravnava diskurzivna praksa; produkcijo teksta in njegovo interpretacijo oblikuje narava družbene prakse, po drugi strani pa proces produkcije oblikuje tekst, na interpretacijo pa vpliva tudi njegova vsebina.

Analiza teksta tako zahteva raziskovanje več dejavnikov, ki vplivajo na njegovo produkcijo in pa tudi interpretacijo, saj ti pomembno vplivajo na ustvarjanje pomenov skozi tekst in reprezentacijo. Iz naštetih razlogov je KDA kot metoda primerna za analizo različnih družbenih konceptov še posebej, če želimo v njih odkriti tudi ideološko komponento.

V nadaljevanju bom kritično diskurzivno analizo uporabili kot metodo za empirično analizo obravnavanih tekstov. S pomočjo KAD bom izvedli prenos prej razdelanih pojmov na raven jezika.

6. KRITIČNA ANALIZA DISKURZA O DRUŽINI V SLOVENSKIH STARŠEVSKIH REVIJAH

Analiza diskurzivnega dogodka kot dela družbene prakse po KDA lahko zajema različne družbene ravni, od konteksta situacije in institucije, do širšega družbenega ter kulturnega konteksta. Pri naši analizi bom z metodo KDA raziskovala diskurze o družini, ki se pojavlja v slovenskih starševskih revijah.

6.2 Raziskovalna vprašanja

Empirični del raziskovalne naloge je namenjen raziskovanju medijske reprezentacije družine v slovenskih starševskih revijah *Mama in Moj malček*. Zanima me način na katerega je predstavljana družina in kakšno sliko o njej rišejo mediji. Kot že povedano, mediji nikoli niso nevtralni, pomembna sporočila so posredovana preko izbire tem, načina nagovora bralca, izbire jezika ipd. Iz tega razloga je zanimanje usmerjeno na diskurz, ki se uporablja v starševskih revijah, ko posredno ali neposredno govorijo o družinah.

V nalogi si zastavljam naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Ali medijske reprezentacije družine v starševskih revijah počivajo na ideologiji nuklearne družine ter favorizirajo nuklearno družino kot družbeno zaželeno?
2. Ali se medijske reprezentacije primarno nanašajo le na nuklearno obliko družine, le v "posebnih" zgolj njim namenjenih člankih pa tudi na ostale tipologije?

Osrednji raziskovalni vprašanji magistrskega dela predstavljata izhodišče za kritično analizo diskurza o družini v starševskih revijah. Razširila sem ju na tematske sklope s katerimi bom pri analizi člankov v revijah *Mama in Moj malček* raziskovala naslednje:

1. Članki opisujejo zgolj "klasično" nuklearno družino (mama, oče, otrok),
2. Ostale tipologije družin so (če sploh) nagovorjene v njim namenjenih člankih,

3. Predpostavlja se heteroseksualnost staršev in biološko starševstvo
4. Članki večinoma nagovarjajo zgolj mame, očetje so nagovorjeni v posebej njim namenjenih člankih oz. preko partnerke,
5. Predpostavlja se tradicionalna spolna delitev vlog.

Na podlagi revij izbranih v vzorcu bom preverjala zastavljena vprašanja ter jih, izhajajoč iz zgoraj navedenih teoretičnih izhodišč, kritično ovrednotila. Tematski sklopi predstavljajo tudi izhodišče za oblikovanje petih najbolj pogostih diskurzov o družinah v slovenskih starševskih revijah.

6.3 Vzorčenje

Reviji Mama in Moj malček sta izbrani na podlagi reprezentativnosti, saj sta na področju starševstva in družine v slovenskem prostoru najbolj relevantni, izhajata v največji nakladi (preko 6000 izvodov) in sta široko dostopni. Vzorec je bil izbran med številkami v obdobju zadnjih treh let (2015, 2014, 2013) saj me zanimajo trenutni diskurzi, ki se pojavljajo v revijah. Izbrane revije tako predstavljajo aktualno stanje, ki je relevantno danes.

V našem primeru je izbrani vzorec 12 številk revije Mama ter 12 številk revije Moj malček, naključno izbranih iz obdobja 2013-2015 in sicer 4 številke iz posameznega koledarskega leta.

6.3 Vzorec

Tema, ki jo preučujem v magistrski nalogi, je družinsko življenje v pozni moderni, za analizo sta izbrani dve slovenski starševski reviji. Starševske revije so namenjene publiki, ki jo tudi konstruirajo, saj po njih največkrat posegajo prav (bodoči) starši. Z analizo bom poizkušala pokazati, da diskurz uporabljen v revijah ustreza ideologiji in družbenim normam o nuklearni družini.

6.3.1 Starševske revije

Revije so serijske publikacije, ki so namenjene določenemu področju in publiki. V grobem ločujemo med poročevalskimi in publicističnimi besedili (Kalin Golob 2005). Magistrska naloga obravnava starševske revije, ki se uvrščajo med publicistična besedila.

Starševske revije so namenjene nestrokovnemu občinstvu; staršem in tistim, ki bodo to šele postali, starim staršem ter drugim, ki jih te to področje zanima. So poljudno-znanstvene revije, jezik je enostaven, tudi ko gre za npr. pediatrijo, ginekologijo, porodništvo, se redko uporabljajo strokovni izrazi, ki bi zahtevali predhodno znanje.

6.3.1.1 *Mama*

Revija *Mama* izhaja mesečno od leta 1997, v letih 2013, 2014 in 2015 je izšlo 11 števil v letniku saj vsako leto izide ena dvojna številka (januar-februar, julij-avgust). Revija vsebuje stalne rubrike: Uvodnik, Mamine skrivnosti, Zdravnik odgovarja, Povej mi pravljico/ Vrstice za najmlajše, Očkov kotiček (kolumna Damijana Šinigoja). V rubriki Tema meseca pa so vsakokrat predstavljeni članki skupne tematike (očetovstvo, ločitve, posvojitve, počitnice ipd.). Revijo ustvarjajo tudi strokovni sodelavci ti. Mamini strokovnjaki: specialist pediater, zakonska in družinska terapevtka in terapevt, socialna pedagoginja, fizioterapevtka ipd.

Revija je v večji meri namenjena mamam in iz tega razloga primarno nagovarja zgolj njih. Pogosteje kot v *Mojem malčku*, zasledimo teme povezane s samim porodom, nosečnostjo in načrtovanjem nosečnosti. Sicer pa gre za poljudnoznanstveno revijo, ki obsega različne teme v povezavi s starševstvom in družino. Članki so tudi sezonsko specifični npr. jesensko obdobje odhoda v šolo, poletje in nevarnosti na morju ipd.

Pri reviji *Mama* so v vzorec vključene naslednje številke; za leto 2013: 178, 180, 183, 186 za leto 2014: 188, 190, 191, 196 za leto 2015: 200, 201, 204, 207.

6.3.1.2 *Moj malček*

Revija *Moj malček* izhaja mesečno od leta 1996. V analiziranih letih 2013, 2014 in 2015 je izšlo 10 števil v letniku, saj vsako leto izideta dve dvojni številki (januar-februar, julij-avgust). Stalne rubrike so: Uvodnik, Na kratko, Knjižne police, Lepota in nega, Za starše vzgojitelje in mentorje, Horoskop. Med ustvarjalci revije najdemo tako strokovne sodelavce psihologe, pediatre, kot laične avtorje, običajno mame. Revija nima posebne rubrike namenjene zgolj očetom, sem pa v izbranih revijah zasledila več člankov namenjenih njim, kot v reviji *Mama*. Jezik uporabljen v člankih je bolj nevtralen in redkeje se eksplicitno nagovarja zgolj mame.

Tematike, ki jih opisujejo se nanašajo na obdobje pred otrokom, načrtovanje nosečnosti, skrb za nosečnico in razvijajočega otroka ter obdobje po rojstvu; kako skrbeti za otroka v različnih starostnih obdobjih. Številke imajo pogosto tudi osrednjo temo, ki ji je posvečeno več pozornosti, pogosto se nanaša na obdobje leta (npr. prazniki, počitnice), razvoj otroka (npr. introvertirani otroci) ali pa gre za "resno" družinsko temo (npr. ločitev, posvojitve).

Pri reviji *Moj malček* so v vzorec vključene naslednje številke; za leto 2013: 2, 5, 7-8, 11 za leto 2014: 1-2, 6, 9, 12 za leto 2015: 1-2, 4, 10, 11.

6.4. Analiza

Pri analizi sem se opirala na zastavljena raziskovalna vprašanja. Analizirala sem tako tekst člankov, kot spremljajoče medije (fotografije) skozi celotno revijo.

6.4.1. Metodologija

Članke sem analizirala z metodo kodiranja po Mescu, primer kodirne tabele je dodan kot priloga k magistrski nalogi.

Mesec pravi, da analiza predstavlja interpretacijo. V gradivu prepoznavamo posamezne celote, "ki se nanašajo na kak pojav, lastnost, proces, in jih poimenujemo. Te pojme povežemo v raznolične strukture in tako pojasnjujemo dogajanje" (Mesec 1998: 102).

Pri moji analizi sem z prebiranjem revij določila enote kodiranja, to so fraze, stavki, odstavki, itn.. Mesec navaja, da lahko pri metodi določene dele tudi izpustimo, v kolikor so za našo raziskavo irelevantni. Tako sem izpustila članke in dele člankov, ki za preverjanje zastavljenih raziskovalnih vprašanj niso pomembni, ter se osredotočila na tiste članke oz. dele člankov, ki so za mojo temo relevantni.

Enote kodiranja sem nato odprto kodirala. "Odprto kodiranje je postopek oblikovanja pojmov iz empiričnih opisov. Vsebuje tri različne postopke: pripisovanje pojmov empiričnim opisom, združevanje sorodnih pojmov v kategorije, analizo značilnosti pojmov in kategorij" (Mesec 1998: 106).

S pomočjo kodirne tabele sem enote kodiranja združila v pet ključnih kategorij diskurzov, ki so predstavljeni v rezultatih.

6.4.2. Rezultati

Rezultate analize sem vsebinsko razdelila v pet diskurzivnih tipov, ki se najpogosteje pojavljajo v člankih in odgovarjajo na zastavljeni raziskovalni vprašanji. To so:

1. Diskurz "klasične" nuklearne družine
2. Diskurz "drugih" (ne nuklearnih) tipologij družin
3. Diskurz heteronormativnosti in biološkega starševstva
4. Diskurz "posebne" vloge očeta
5. Diskurz patriarhalne spolne delitve vlog

Obe reviji vsebujeta članke, ki so v prvi vrsti namenjeni materam, to so članki o temah v zvezi z nosečnostjo, dojenjem ter tudi lepotni in kozmetični nasveti. Revija Mama je pri tem še bolj izrazita, saj že v urednikovem uvodniku ves čas nagovarja mame, med tem, ko je Moj malček bolj dosleden pri uporabi univerzalnih pojmov (starši/a, vaš otrok ipd.).

Potrebno je poudariti, da gre pri avtorjih člankov večinoma za ženske, ko članek piše moški gre za specifični članek, npr. zdravstveni nasvet ali pa za stalno kolumno Damjana Šinigoja v reviji Mama. Večino člankov tako napišejo ženske, v veliki meri mame (kar je kasneje razvidno v tekstu), za ženske in mame.

Članki, ki so iz bioloških razlogov namenjeni ženskam in njenemu telesu se razumljivo sklicujejo na mame. Velikokrat je, npr. v porodni zgodbi, nagovorjen tudi oče, vendar le kot podporna vloga materi. Problematici iz vidika reprezentacije družine pa so "nevtralni" članki o vzgoji, oblikovanju pričeske otroka, zdravstveni negi ipd., ki je z vidika zadovoljevanja otrokovih potreb povsem spolno nevtralna. Hrano, pričesko in oblačila lahko izbirata tako mama kot oče ali pa tretja oseba, vendar so tudi tu v največji meri nagovorjene mame.

Očetje se v člankih pojavljajo zgolj v vlogi "zabavljača", tistega, ki z otrokom počne to kar mama ne dovoli ali pa kot podporna vloga mami. Članki, ki so specifično namenjeni očetom, so se znašli v "posebnih" izdajah revije, ko je v eni številki zbranih več takšnih člankov. V ostalih številkah pa se pojavljajo redko, še največkrat, ko gre za predloge igre, predvsem v spremljevalnih slikah ob člankih.

Diskurz "klasične" nuklearne družine

Večina člankov res opisuje klasično nuklearno družino, vendar se, kot že omenjeno, nagovarja *starše* ali *partnerje*, tako je spolna opredelitev ter zakonski stan oseb težko določljiv oz. ni naveden.

Erjavec in Kovačič (2007) navajata pomembnost izbire nagovora, saj s tem, ko nagovarjamo določeno skupino avtomatično izključujemo drugo. Nagovor, ki je uporabljen v starševskih revijah predpostavlja "klasično" družino in z nanašanjem na starše ter partnerje v nevtralnih oblikah vseeno vemo, komu avtor govori.

"...starša nista samo starša ampak tudi partnerja..." (Mama, št. 178:12)

"Oče, dojenček in mama. [...] ko se paru pridruži dojenček, se njun partnerski odnos spremeni." (Moj malček 2013, št.11: 30)

"Bila sva dva, potem trije." (Mama, št. 200: 42)

"Vi morate biti pri tem na spodnjem stopnišču, otrokov očka pa pri vhodnih vratih." (Moj malček 2014, št. 6: 11)

Kljub trudu nevtralnosti, v večini člankov tako avtor vsaj enkrat uporabi glagol ali poimenovanje, ki opredeli heteroseksualno zvezo med partnerjema ter velikokrat razjasni, da je članek namenjen predvsem mami. Večinoma pa jih nagovarja povsem direktno, predvsem v reviji Mama večina člankov nagovarja prav njih.

"Veliko staršev – pravzaprav bodimo iskreni – veliko mamic [...]" (Mama, št. 204: 3)

"Kar priznajte – nikoli ne boste popolna mati in vaš partner nikoli popoln oče" (Mama, št. 196: 51)

"malček ne potrebuje supermame ali superočeta. Potrebuje pa srečna starša, ki se znata smejati in sta spontana in iskriva." (Moj malček, april 2015: 23)

"Ker smo starši najboljši zdravniki, kot skrbna mama izberem najboljšo" (Mama, št. 207: 34)

"[...] sem ugotovila, da dojenček v resnici najbolj potrebuje, mamo, starša; toplo naročje in močne roke." (Mama, št. 191: 40)

Diskurz "drugih" (ne nuklearnih) tipologij družin

Člankov, ki bi opisovali nenuklearne družine je malo. V vzorcu se noben članek ni nanašal na mamo ali očeta samohranilca. V dveh številkah je več člankov namenjenih razvezi in ločitvi ter ohranjanju družine po njej. Napisani so v smislu navodil, kako ločitev predstaviti otroku. Nekaj člankov pa se nanaša tudi na vzpostavitev novega partnerstva in odnosa med partnerjem in otrokom.

"Ločitev od partnerja ne pomeni ločitve od otrok. Oba sta starša [...]" (Mama, št. 186: 25)

Reorganizirane družine so tako predstavljene, kot posledica razpada prvotne družine in se vedno pojavljajo v povezavi z ločitvijo. Pozornost je namenjena ohranjanju starševske vloge po razpadu partnerstva ter posledicam za otroka. V splošnih člankih referenc o reorganizirani družini ne najdemo.

"Oče ali mati, ki ostane sam (sama) z otrokom, oblikuje posebno obliko družine. [...] V družini starš-otrok, nov partner razmerja postavi na glavo. [...] Mnogo novih družin zaživi zadovoljno, čeprav so "sestavljene" družine." (Moj malček 2013, št. 2: 24)

Razširjene družine, ki so v Sloveniji statistično pogoste, so v petih številkah predstavljene posredno skozi predstavitev vloge starih staršev. Članki, ki se specifično nanašajo na vlogo starih staršev so predstavljeni v dopustniških številkah, v smislu otrok gre na počitnice, v povezavi z ločitvijo ali prihodom novega dojenčka, kot podpora staršem.

"S starimi starši v isti hiši. [...] Prepri o vzgoji [...] Večina starih staršev se zelo težko upre pogostemu dajanju nasvetov glede vzgoje" (Mama, št. 186: 27)

"Bi lahko vpregli babico in dedka, za kakšno urico na teden?" (Moj malček 2015, št.10: 18)

"Največja prednost starih staršev je njihova umirjenost in čas, ki ga lahko podarijo vnukom. [...] Ob ločitvi osnovne družine nevtralni stari starši, ki so otrokova razširjena družina, lahko dajejo otroku duševno podporo in stabilnost [...]" (Moj malček 2015, št.4: 20)

Diskurz heteronormativnosti in biološkega starševstva

Članki, kot smo prikazali, v večini opisujejo nuklearno družino. Četudi se držijo nevtralnega imenovanja staršev in partnerjev, lahko v člankih najdemo nagovore mamam in očetom. Spremljevalne fotografije nikoli ne prikazujejo istospolnih partnerjev, v vzorčnih revijah pa tudi ni bilo specifičnega članka namenjenega njim.

Biološko starševstvo se predpostavlja predvsem pri člankih namenjenih materam in novorojenčkom, ko govorijo o "posebni" vezi, ki nastane že v maternici. Veliko člankov je namenjenih tudi samim nasvetom pri porodu, spremembam ženskega telesa (strije, hormonska nihanja ipd.) ter dojenju, ki tudi za biološke mame ni danost.

"Vloga mame se začne z nosečnostjo" (Mama, št. 186: 17)

"Dojenček se med dojenjem z materjo sporazumeva, kaj želi in kaj potrebuje [...]. Dojenček z materinim mlekom pije tudi ljubezen, zaupanje in bližino." (Moj malček 2014, št. 9: 38)

"[...] boste začutile v sebi gibe, nežne kot prhutanje metuljevih kril." (Moj malček 2013, št. 2: 46)

"Pomembno je kako se rodi družina" (Mama, št. 180: 26)

Zaviršek (2012) poizkuša odgovoriti na vprašanje, kaj naredi nekoga za starša. Prestavi dve teoretski izhodišči, monistično in pluralistično pojmovanje starševstva. Prvi trdijo, da je kriterij starševstva gestacijska ali pa genetska povezava med odraslim in otrokom, kar je stališče, ki ga z zakonodajo zagovarja tudi Slovenija. Pluralistično pojmovanje družine je odgovor na pluralnost družinskih oblik v pozno moderni družbi, kjer so družina in starševstvo vedno manj enoznačni pojmi. Starševstvo je lahko tako gestacijsko ali genetsko, ni pa to izključni pogoj za funkcijo starša, kar omogoča legitimnost socialnemu starševstvu.

Socialno starševstvo v obliki posvojitve je opisano zgolj v dveh revijah predstavljenih v vzorcu in sicer, kot "tema meseca", ko je večina številke namenjena tej tematiki. Tudi v teh člankih pa gre za stereotipne predstave partnerjev – posvojiteljev ter posvojencev, predvsem pri slikovnih gradivih, v večini predstavljajo temnopolte dojenčke, v enem primeru celo zavitega z darilno mašnjico.

"Kdaj je par ali samska oseba pripravljena na posvojitve? [...] Ko se zaveda, da bo otrok nekega dne mogoče rekel: 'Nisi moja mama!'" (Mama, št. 191: 13)

"Kako se družinsko življenje začne" (Mama, št. 191: 26-27) - slika dlani z maketo nuklearne družine

V dveh krajših člankih se kot oblika družinskega življenja, ki vsebuje tudi socialno starševstvo, pojavijo reorganizirane družine, a se več pozornosti nameni partnerskemu odnosu, kot socialnemu starševstvu oz. le to ni poudarjeno.

Diskurz, ki smo ga zasledili v člankih tako predpostavlja in narekuje biološko starševstvo, če pa že govori o socialnem starševstvu (posvojitve) gre prav tako za heteroseksualni par, ki bo otroku nudil "normalno" družino.

Diskurz "posebne" vloge očeta

Že pri prvem raziskovalnem vprašanju smo prikazali, da diskurz o družini predstavlja v veliki večini zgolj klasično nuklearno družino. Specifična pozornost se v pozni moderni namenja tudi očetom. Vendar zopet, v posebej njim namenjenem prostoru ter v povezavi s specifičnimi temami, predvsem kot podpora materi, nova vloga pri prihodu novorojenčka ter "zabavljač" otrok. Ko govorimo o konkretnih člankih, so očetje največkrat prisotni, ko gre za igre v naravi ter potovanja in organizacijo le teh, manj pa pri vsakodnevni skrbi za otroka.

"Poletne nezgode" (Mama, št.183: 57) – na sliki oče, ki oskrbuje rano otroku

"Kako oče vpliva na otroka? Oče za otroka skrbi drugače kot mama. Drugače se igra z njim, drugače pogovarja..." (Moj malček 2015, št. 11: 30)

V vzorcu je od 24 revij, 5 revij vsebovalo specifične članke o očetih. Šlo je za "teme meseca" ko se v določeni številki pojavi več člankov na določeno tematiko. V vzorčnih revijah je šlo v 3 primerih za očetovsko temo, v 2 revijah pa je bila celotna revija namenjena razvezam in posledično avtorji poudarjajo tudi vlogo očeta.

"Sodoben oče, mit ali resnica. [...], današnji oče verjame vase in svoje sposobnosti [...]" (Mama, št. 204: 50-55)

"Oče – več kot le lik za zabavo. [...] moški ženski pomaga, da je lahko notranje mirnejša in čustveno stabilna ter zato ne samo boljša mama, temveč tudi zadovoljna v vlogi partnerke." (Mama, št. 186: 19)

Očetje so tako nagovorjeni kot nezanemarljiv del otrokove vzgoje, zanimivo je, da v vzorcu ne najdemo člankov, ki bi podobno obravnavali mame. Napisani so v stilu navodil, pogosto v korakih ali v točkah.

"Vloga mladega očka.[...] Kako naj začuti dojenčka [...] Kako naj prevzame skrb za dojenčka [...]" (Moj malček 2014, št. 6: 36)

"10 moških predsodkov in strahov" (Moj malček 2015, št. 4: 28)

Posredovana reprezentacija prikazuje modernega moškega, kot neukega skrbi za otroka, vendar se spretnosti lahko priuči. Sodobni očetje naj bi se vključevali v otrokovo življenje veliko več kot prejšnje generacije moških, vendar, kot je prikazano v starševskih revijah, predvsem preko igre.

Diskurz patriarhalne spolne delitve vlog

Članki namenjeni skrbi otrok, kot so zdravstveni nasveti, prehrana, vzgojne metode (npr. malček krade), ki se prav gotovo dotikajo obeh staršev, nagovarjajo zgolj mame. Članki sicer nagovarjajo *starša*, vendar med tekstom velikokrat zaznamo uporabo ženskega slovničnega spola najpogosteje preko uporabe glagolov v ženskem spolu, prav tako so pripadajoče slike večinoma matere z otroki, redkeje nuklearna družina, v vzorčnih revijah pa se, poleg ne prav njim namenjenega članka, nikoli ne pojavi zgolj oče z otrokom.

"Mami, povej mi pravljico!" (Moj malček 2015, št 1-2: 42)

"Večina mamic zna dobro oceniti rast svojega otroka, zato jim lahko oblačila kupi vnaprej" (Mama, št. 200: 30)

"Pri tem smo sicer v načelu ženske in moški enaki [...], so očetje pogosteje bolj zahtevni od matere. [...] Manj ambiciozna mama pa bo morda cenila že to, da si bo otrok sploh upal na tobogan" (Moj malček 2014, št 12: 35)

Reprezentacije ženske – mame, kot glavne nosilke skrbstvene vloge v družini nadaljuje tradicijo patriarhalne delitve vlog, kjer ženska poskrbi za dom, moški pa vzdržuje družino. Predpostavljam, da članki namenjeni prvemu letu novorojenčka, sledijo trendu starševskih dopustov, ki ga v Sloveniji v večini koristijo mame. Vendar so tudi članki, ki so namenjeni kasnejšim obdobjem otrokovega razvoja (ko se oba starša vrneta na delo), še vedno namenjeni predvsem mamam.

"Mamice se veliko ukvarjamo z razvojem svojih otrok od njihovih prvih dni dalje. Ni nam vseeno kaj poje malček ali malčica, zanima nas, ali je prve korake naredil dovolj zgodaj ali so pravočasno zrasli prvi zobki, kdaj je pravi čas otroka odvaditi od pleničke...Prvič izgovorjena "mama" se nikoli ne pozabi." (Mama, št. 188: 46)

"Pospravimo omaro [...], da bomo same pospravljale [...]. Bodimo ustvarjalne!" (Mama, št. 180: 17)

"[...] Otroka in njegov "zakaj" nikoli ne odpravite s "ker sem jaz tako rekla". [...] saj mu lahko odgovorite med kakšnim gospodinjskim opraviлом." (Mama, št.201: 45)

Podobno tudi, ko v tej temi namenjenih člankih, avtorji opisujejo stare starše, nagovarjajo pa zgolj babico. Tudi slike v več kot polovici primerov prikazujejo samo starejšo gospo, če pa gre za generacijsko sliko, so na fotografiji babica, mama in hči. Skrbstvena vloga je tudi pri vnukih tako naložene ženski – babici.

"Na počitnice k babici" (Mama, št. 178: 22) – spremljevalna slika članka prikazuje tri generacije babico, mamo, hči

"Super stari starši" (Moj malček 2014, št 1-2: 18) – slika treh generacij babica, mama, dojenček

"Pomaga tudi, če otroke odpelje ven njihov očka ali vaša mama" (Moj malček 2015, št 10: 42)

"Svojo in tudi moževo mamo vprašajte [...]" (Mama, št.188: 39)

"Vnuki pomagajo babicam ohranjati boljšo mentalno kondicijo." (Moj malček 2014, št. 6: 48)

"Test: Kakšna je otrokova babica?" (Moj malček 2013, št. 7-8)

7. DISKUSIJA

V magistrski nalogi sem preko izbranih revij *Mama* in *Moj malček* uspešno preverila zastavljeni raziskovalni vprašanji.

V člankih tako najdemo naslednje najbolj pogoste reprezentacije družine in njenih članov:

- družina, kot mama, oče in otroci
- mama, kot primarni skrbnik otroka
- pomembnost vloge očeta in njegov pozitiven vpliv na razvoj otroka
- pojmovanje razširjenje družine z vključevanjem starih staršev
- starševstvo, kot biološka funkcija

Navedeno potrjuje zastavljeni raziskovalni vprašanji, saj tipične reprezentacije krepijo ideologije nuklearne družine. Družina je največkrat reprezentirana kot skupnost partnerjev - mame in očeta, pridruži pa se jima še otrok. Skrbstvena funkcija se primarno pripisuje mami, tako za otroka kot za celotno družino (tudi moža).

Skozi tekstualno analizo ugotavljam, da se avtorji nagibajo k uporabi nevtralnega imenovanja, kot so starši in partnerja, vendar se v večini člankov pojavljajo zaimki in glagoli ženskega spola. Naslovnik je jasen tudi, ko avtor nagovori njenega moža, partnerja ali mamo (npr. naj vaš mož, naj otrokov oče).

Na splošno članki nagovarjajo mame ne glede na tematiko, tudi če ta ni spolno specifična in bi pričakovali, da se nanaša na oba spola. V pozni moderni se poudarja pomembnost funkcije očeta, na primer, današnji očetje za svoje potomce porabijo več časa, kot prejšnje generacije. Vendar je očetovska vloga kljub temu predstavljena kot podpora mami ali pa se njeno pomembnost pretirano izpostavlja v njim namenjenih člankih, ki podajajo navodila za "dobrega" očeta. Podobne ugotovitve navaja tudi Švab (2001;2006), ki ugotavlja; da je kljub poudarjanju pomembnosti vloge očeta in vedno večjemu udejstvovanju moških tudi v

skrbstveni funkciji, njihova vloga še vedno razumljena kot pomoč partnerki - primarni skrbnici ter; da po fazi "novorojenčka" večina moških nadaljuje s tradicionalno spolno delitev dela. Vsekakor pa rezultat implicira strukturne spremembe v družinskem življenju, saj lahko govorimo o konceptu novega očetovstva, ki moškim nalaga vse več odgovornosti pri skrbi za otroke.

Razširjena družina, ki je v Sloveniji statistično visoko zastopana, se pojavlja redko in v smislu podpre starih staršev svojim otrokom, pri občasni skrbi za vnuke (npr. počitnice), ne pa kot stalno prisotni družinski člani. Tudi tu pa je poudarjena vloga mame oz. babice, kot osebe, ki nudi pomoč. Reorganiziran družine se opisujejo le v njim posebej namenjenih člankih, istospolnih partnerstev pa v vzorčnih številkah revij nismo zasledili.

Diskurzivna praksa, ki jo zasledimo v člankih, kaže na to, da je velika večina člankov napisana s strani žensk – mam, za ženske – mame. Redko se pojavijo "nevtralne" ženske npr. zdravnice, kot avtorji strokovnih člankov. Podobno moški avtorji nastopajo v specifičnih člankih ali pa v, zgolj v enem primeru, stalni kolumni. Tako lahko izluščimo, da gre na vzajemen vpliv, med avtorji in bralci. Richardson (2007) trdi, da obstaja dvosmerni odnos med družbo in diskurzom. Med njima obstaja vzajemno vplivanje, kar bi lahko prenesli na odnos staršev in pa avtorjev starševskih revij.

Reprezentacije najdene v starševskih revijah tako slikajo družino kot skupnost moškega in ženske ter njunih otrok, občasno pa jima pomagajo tudi stari starši, praviloma mamini. Ideologija, ki jo reproducira in narekuje takšen diskurz, pogojuje normativnost nuklearne družine. Predpostavlja se heteroseksualnost in pa biološko starševstvo. Reprezentacija je, kot že predstavljeno v nalogi, pomembna zaradi njene funkcije konstruiranja družbene realnosti. Le družina, ki je kot taka prepoznana v večinskem diskurzu, je prava družina. S tem določimo splošno normo in njena odstopanja.

Barthes (Hrženjak 2002) poudarja problematičnost označevanja določenih konceptov kot naravnih in normalnih. S tem ko pristanemo na takšno pojmovanje, to postaja samoumevno in zdravo razumsko, to pa je podlaga za oblikovanje in ohranjanje ideologije. Iz vidika

reprezentacije družine, je potrebna kritična presoja vsakršnega pojmovanja vlog, ki jih članki slikajo kot naravne. V predstavljeni analizi so to največkrat mame, ki so glavni naslovniki vseh člankov v starševskih revijah, ker so razumljene kot "naravne" skrbnice družine. To sicer potrjuje tudi statistika, saj po SURSu le manjši odstotek otrok v enostarševskih družinah živi le z očetom, med tem ko se število enostarševskih družin mam vztrajno veča. Kar kaže na to, da materinska vloga še vedno zavzema vlogo primarnega skrbnika.

Rezultati kažejo na problematičnost enoznačne reprezentacije družine kot zgolj nuklearne. Foucault poudarja problematičnost reguliranja vednosti v družbi v namene delovanja oblasti. Starševske revije v slovenskem prostoru omogočajo informiranje in ozaveščanje staršev in zainteresirane publike. S tem, ko diskurz omogoča zgolj eno interpretacijo družinskega življenja, se takšno pojmovanje prenaša v skupnost kot družbena norma. Ustvarja se ideološki konsenz, ki omogoča reproduciranje pozicije nuklearne družine, kot norme.

V praksi in pa tudi statistiki lahko zaznamo večjo pluralnost oblik družinskega življenja, kot pa ga predstavljajo družinam in staršem namenjene revije. Razširitev diskurza, ki bi obsegal tudi druge tipologije, npr. statistično najpogostejše enostarševske, reorganizirane in pa razširjene družine, bi tem oblikam omogočal večjo legitimnost. S tem, ko jih revije v svojih člankih omenjajo kot "posebne" učinkujejo prav nasprotno.

Diskurz patriarhalne delitve vlog, ki ga najdemo v člankih, zgolj krepi ideologijo matere kot najprimernejšega skrbnika otroka. Starševske revije vse skrbstvene funkcije, tudi te, ki niso nujno biološko pogojene (kot npr. dojenje), pripisuje zgolj mamam. S tem krepi in potrjuje vlogo ženske v zgolj privatni sferi. Diskurz, ki bi skrbstveno vlogo obravnaval bolj enakopravno, bi posledično vplival na večjo enakost žensk v širši družbeni sferi. Vloga mame je žal velikokrat ključni razlog za okrnjene pravice žensk.

Analiza slovenskih starševskih revij je potrdila zastavljene hipoteze, tako lahko trdimo, da medijske reprezentacije družine resnično favorizirajo nuklearno družino in jo

predpostavljajo kot normativno tipologijo družine. Implicirane ideologije heteronormativnost, biološkega starševstva ter tradicionalne delitve vlog so se preko analize prav tako potrdile. Ideologija patriarhalne ureditve nuklearne družine se sicer potrdi le delno, saj z modernim preobratom novega očetovstva, vloga moškega pri skrbstvenih delih narašča, kar je moč zaslediti tudi v medijskih reprezentacijah. Vendar diskurza o očetovstvu vseeno ne moremo enačiti z reprezentacijo materinstva, ki je še vedno prikazano kot primarna skrbstvena vloga v družini.

Ostale tipologije družine pa se pojavljajo le v zgolj njim namenjenih člankih, kar potrjuje našo zastavljeno hipotezo. Diskurz v katerega so umeščene ostale tipologije, implicira njihovo "posebnost" in še dodatno poudarja odstopanje od norme.

Potrebno je poudariti, da kritična diskurzivna metoda ni nevtralna veda in je močno vpletena v odnose moči in neenakosti v družbi. Postavlja se na stran "zatiranih" in proti nosilcem družbene moči. Slovenske starševske revije so namenjene določenemu občinstvu in posledično lahko upravičeno pričakujemo, da bodo nagovarjale nuklearne družine, saj ta v družbi nastopa kot normativ. Revija Mama je namenjena mamam in lahko razumemo, da se ves čas nagovarja eksplicitno njih. Izbira drugačnega vzorca npr. Delo, Dnevnik ali drugih revij, ki ni namenjen zgolj staršem, bi morda pokazala tudi druge diskurze o družinskem življenju. Pri analizi starševskih revij tako izhajamo iz pozicije, ki je kritična do obstoječe norme družine. Dopuščam torej možnost, da je navedene rezultate mogoče interpretirati tudi na drugačen način.

SKLEP

V magistrski nalogi sem opisala teoretske okvirje družbene institucije družine. Opredelila sem tudi obdobje pozne moderne, saj družbeno zgodovinsko okolje močno vpliva na družinske oblike. Osnovne spremembe družinskih oblik sem predstavila le na kratko. Navedla sem tudi nekaj statističnih podatkov za namene kasnejše analize, saj le tako lahko primerjamo sliko družine, ki jo podajajo medijske reprezentacije ter družino kot jo vidi statistika in znanost. V nadaljevanju sem se osredotočila na teorije diskurzivnih analiz in tako predstavila izhodišče izvedene empirične analize. V nalogi je kot metoda uporabljena kritična diskurzivna analiza, ki omogoča prenos analize iz ravni jezika v širši družbeni okvir. Predstavljeno je tudi teoretsko izhodišče Foucaulta, Barthesa in Saussurja, ki poudarja pomembnost reprezentacije z oblikovanje družbene realnosti; kar je osrednja tema naloge.

V magistrskem delu sem si zadala nalogo analiziranja reprezentacije družine v slovenskih starševskih revijah *Mama* in *Moj malček*. Analiza reprezentacij družine je ključna za razumevanje le te, saj reprezentacija odnosov ne zgolj opisuje, temveč jih konstruira in reproducira. V empiričnem delu sem s pomočjo KDA in uporabljene metode kodiranja uspela potrditi zastavljeni raziskovalni vprašanji. Diskurzi, ki jih najdemo v slovenskih starševskih revijah resnično favorizirajo nuklearno družino, ki je hkrati nosilka ideologij heteronormativnosti, biološkega starševstva ter patriarhalne spolne delitve vlog. Kažejo pa se spremembe na področju očetovstva, ki v pozni moderni dobiva večjo vlogo. Hkrati ugotavljam tudi, da se ne-nuklearne družinske oblike pojavljajo le v zgolj njim namenjenih člankih, predstavljene so v vlogi "drugega" kot odstopanje od norme nuklearne družine.

V magistrskem delu je prikazana problematika reprezentacije družine v slovenskih starševskih revijah, ki primarno uporablja zgolj diskurz nuklearne družine, s tem pa posledično marginalizira številne druge oblike družinskega življenja. Družina je kompleksna družbena institucija in je ni mogoče opisati zgolj z eno družinsko obliko.

LITERATURA

- Althusser, L.(2000): *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba *cf.
- Beck, U. (2009): *Družba tveganja. Na poti v neko drugo moderno*; druga izdaja, Ljubljana: Krtina
- Beck, U in Beck-Gernsheim E. (1996): Individualizacija in "tveganje svobode": perspektive in nasprotja k subjektu usmerjene sociologije V *Teorija in praksa*, ur. Grizold A., let. 33.,št. 5, str. 817-838
- Dijk, van A. Teun. (1997): The Study of Discourse. V *Discourse as Structure and Process: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* Volume 1, ur. Teun. A. van Dijk, 1-34. London: Sage.
- Dolenc, D., Miklič E., Razpotnik B., Šter D. in Žnidaršič T. (2013): *LJUDJE, družine, stanovanja : registrski popis 2011*, Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije; dostopno na: www.stat.si/pub.asp (dne 9.6.2016)
- Erjavec, K. in Poler Kovačič M. (2007): *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede
- Fairclough, N. (2010): *Critical Discourse Analysis: The critical Study of Language*, Second edition. London, New York, Longman.
- Fairclough, N in Wodak R. (1997): Critical Discourse Analysis. V *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* Volume 2, ur. Teun A. van Dijk, 258-284. London: Sage.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and self-identity : self and society in the late modern age*. Cambridge, Polity press.
- (2004): *The consequences of modernity*. Cambridge, Polity press.
- Hall, S (1997): The Work of Representation V *Representation: Cultural Representations and Signifying Practice*, ur. Stuart Hall, 13-74. London: Sage Publications.

- (1997a): *The Spectacle of the "Other" V Representation: Cultural Representations and Signifying Practice*, ur. Stuart Hall, 223-290. London: Sage Publications.
- Hrženjak, M. (2002): Interpretacija simbolnega: trije semiološki projekti. *Časopis za kritiko znanosti*, 30, 209/210, str 379-397.
- Jones, P. (2003): *Introducing social theory*. Cambridge: Polity Press, str 155-186
- Kalin Golob, M. (2005): Novinarstvo in jezik(oslovje). V *Uvod v novinarske študije*, ur. Melita Poler Kovačič in Karmen Erjavec, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 74-104
- Lešnik, B. (1995): Mitologika družine in spolna usmerjenost v političnem boju. V *Družine: različne – enakopravne*, ur. Tanja Rener, Vika Poročnik, Vera Kozmik, Ljubljana: Vitrum, str 11-14
- Macionis, J.J in Plummer K (2007): *Sociology : a global introduction*, 3rd ed.. Harlow : Pearson/Prentice Hall
- Mesec, B. (1998): *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*, Ljubljana: Visoka šola za socialno delo
- Rener, T., Sedmak M., Švab A. in Urek M. (2006): *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče
- Richardson, John E. (2007): *Analysing Newspapers: An Approach From Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Statistični urad Republike Slovenije: dostopno na : <http://www.stat.si/statweb> (dne 14.7.2016)
- Švab, A. (2001): *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče
- (2008): Novo očetovstvo v kontekstu družinskih sprememb. V *Novo očetovstvo v Sloveniji*; Knjižna zbirka Psihologija vsakdanjega življenja; ur. Ule M., Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Ule, M. (1993): *Psihologija vsakdanjega življenja*, Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče

--- (2000): Mladina: fenomen dvajsetega stoletja. V *MLADINA 2000 : slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*, ur. Mihelj V., Maribor: Aristej, str 9-27.

--- (2014): Spremembe vsakdanjega življenja in življenjskih potekov v sodobnih globaliziranih družbah. V *Teorija in praksa*, ur. Grizold A., let. 51., posebna številka, str. 309-327.

Ule, M. in Kuhar M. (2003): *Mladi, družina starševstvo : spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede

United Nations Economic Commission for Europe (2011): *Measurement of emerging forms of families and households*, dostopno na:

http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/Families_and_Households_FINAL.pdf (dne: 29.6.2016)

Woodward, K. (1997): Concept of Identity and Difference, V *Identity and Difference*, ur. Kathryn Woodward, 8-61. London: Sage Publications

Zaviršek, D. (2012): *Od krvi do skrbi: socialno starševstvo v globalnem svetu*, Maribor, Aristej

Priloge

Kodirna tabela

Arula, P. (2014): Vloga mladega očka, V *Moj malček*, 2014, št 6, str. 36

Št.	Besedilo	Kategorije	Kode
1	Kakšna je vloga mladega očka? Kako naj se poveže z dojenčkom kako naj skrbi zanj?	Očetovstvo, starševstvo, skrbstvena vloga, nagovarjanje očeta, oče vključen v otrokovo vzgojo	Biološko starševstvo, Novo očetovstvo
2	Mladi očki se, prav tako kot mlade mame, trudijo po svojih najboljših močeh poskrbeti za dojenčka, pa tudi prav take skrbi in strahove imajo kot mlade mame	Skrbstvena funkcija očeta in navodila zanj, mama in oče, kot par,	Heteronormativnost Biološko starševstvo
	"Mame jim pomagamo s tem, da verjamemo v njihovo očetovstvo in jim dovolimo, da stvari uredijo po svoje, kot čutijo sami, in ne po naše	Oče, kot starš ki potrebuje navodila Mama kot primarni skrbnik, ki vse ve	Posebna vloga očeta Patriarhalna delitev vlog
	Očka ima zelo pomembno vlogo pri dojenčku. V prvi vrsti je še vedno ta, da ima rad njegovo mamo, da ji pomaga in da je sočuten do nje.	Zveza očeta in mame, oče kot podporna funkcija mami, Biološko starševstvo	Biološko starševstvo Heteronormativnost Posebna vloga očeta
	Očka daje podporo obema. Očka je zelo pomemben od rojstva naprej in otrok ga čuti, prepoznava njegov glas in njegov dotik.	Skrbstvena funkcija očeta Rojstvo otroka	Vloga očeta Biološko starševstvo
	Moški so zelo čutni, hladnost jim je vsilila družba. Dotik je seveda primaren pri obeh starših, pri mami dojka, pri očetu božanje.	Vloga moškega v družbi; Mama, ki doji Fizična povezanost med otrokom in očetom	Biološko starševstvo Posebna vloga očeta
	Ko ga mamica podoji, ga očka vzame k sebi, da podre kupček. Ko joče, ga očka prenaša na okoli in pocrklja, ga pelje z	Navodila za očeta; Dojenje;	Posebna vloga očeta Biološko starševstvo

	vozičkom na sprehod. Ko ne pije več pri mami, ga nahrani. Tudi menjava plenčk in kopanje z očkom sta prav zabavna.	Oče v vlogi zabavljača	
	Kako naj partnerka pomaga moškemu, da se bo čim lažje povezal z dojenčkom?	Navodila za mame, čeprav gre za članek namenjen očetom; Heteroseksualni par staršev, Poudarjanje vloge očeta	Diskurz namenjen mama Heteronormativnost Posebna vloga očeta
	Očki se potrudijo po svojih najboljših močeh, tudi če niso spretni kot mamice – konec koncev so one z otrokom cel dan in so zato bolj spretni.	Očetje, ki jih je potrebno naučiti veščin Mama kot primarni skrbnik Odsotni oče, ko je mama doma	Patriarhalna delitev vlog Posebna vloga očeta
	Bodimo jim hvaležne, ko se trudijo okrog dojenčka, saj si želijo, da bi bile me zadovoljne in nasmejane.	Mame kot primarne skrbnice Očetovstva funkcija zgolj kot podpora mami	Patriarhalna delitev vlog
	Kako naj partnerka zaupa, da bosta očka in dojenček brez nje čisto v redu?	Mama kot skrbnik celotne družine Partnerja – mama in oče	Heteronormativnost Patriarhalna delitev vlog
	Saj je vedno vse v redu, tudi ko je dojenček v njegovih rokah, kajne? Vedno imejte v mislih, da se moški zelo trudijo, da bi bile me zadovoljne, le da včasih tega ne znamo videti.	Mama kot primarni skrbnik Očetovska vloga kot podpora mame Partnerski odnos	Patriarhalna delitev vlog Heteronormativnost Posebna vloga očeta